

294. f. 30 9-194-2 2
2
C. C. TACITI K

DIALOGUS

DE ORATORIBUS,

EX EDITIONE

GABRIELIS BROTIER

ad alteram Joh. Aug. Ernesti collatâ.

ACCESSERUNT

SUPPLEMENTUM DIALOGI

a G. BROTIER,

ET

BREVIS SUMMA PRÆCEPTORUM

DE ARTE DICENDI

EX TRIBUS CICERONIS

LIBRIS DE ORATORE COLLECTA

a JASONE DE NORES.

L O N D I N I.

1789.

B R E V I A R I U M
D I A L O G I
D E O R A T O R I B U S,
E T S U P P L E M E N T I.

I. *PRÆFATIO*, scribendique dialogi occasio.
II. *Personæ*, Curiatius Maternus, M. Aper, Julius Secundus. III. Maternum poetam a poeticis studiis avocare studet Secundus. IV. Excusat se Maternus. V. Instat Aper; & contendit utilitate, voluptate, dignitate, famâ oratoriam artem arti poeticæ anteponendam. VIII. Quod Marcelli Eprii & Crispi Vibii exemplis & opibus confirmat. IX. Contrâ poeticæ inanem & infructuosam laudem esse. X. Hortatur ergo Maternum ut ab auditoriis & theatris ad forum causasque se convertat. XI. Maternus poetas defendit. XII. Iis pura, innocentia, divina sunt studia: magna fama. XIII. Speciosæ opes: felix contubernium. Inquieta verò & anxia oratorum vita. XIV. Hæc tractantibus, intervenit Vipstanius Messala. Is antiquorum admirator, recentium contemptor, Aprum a novorum rhetorum more ad antiquorum oratorum formam trahere nititur. XV. Inde de antiquis & recentibus disputatio. XVI. In antiquorum venerationem conspirant Messala, Secundus, & Maternus. Aper antiquos insectatur, & sæculi sui partes tuetur. XVII. Incertum enim esse & ob-

scurum antiquorum nomen. XVIII. Plures quoque eloquentiæ species. Malignitate humanâ, vetera in laude, præsentia in fastidio esse. XIX. Cassium Severum, quem antiquitatis terminum constituunt, non inscitiâ, sed judicio & intellectu ad novum dicendi genus se transfulisse. XX. Multa veteris eloquentiæ vitia. Recentem esse lætiorē & pulchriorem. XXI. De Calvo, Cælio, C. Cæsare, Bruto, eorum Ciceronisque carminibus, de Asinio & Corvino judicia. XXII. Ciceronis laudes & vitia. XXIII. Summam eloquentiæ artem esse, antiquorum egregia quæque imitari, & a recentibus feliciter reperta miscere. XXIV. Maternus Messalam hortatur non ad laudationem antiquorum, quos fama sua satis laudat, sed ut causas, cur in tantum ab eorum eloquentiâ præsens ætas recesserit, aperiat. XXV. Messala quædam tamen de antiquorum nomine, & judicia de Calvo, Asinio, Cæsare, Cælio, Bruto, Cicerone, retrahat. XXVI. C. Gracchum, L. Crassum laudat. Mæcenatem verò, Gallionem & Cassium Severum reprehendit. XXVII. Messalam longiùs vagantem ad propositum retrahit Maternus. XXVIII. Causas ergo cur eloquentia ceteraque artes a vetere gloriâ desciverint adfert Messala, desidiam juventutis, negligentiam parentum, inscientiam præcipientium, & oblivionem moris antiqui. XXXIII. Hæc cùm evolveret Messala, eum restituantem impellit Maternus, ut prosequatur, & quomodo veteres ingenia alerent, doceat. XXXIV. Messala veteris juvenum institutionis artes explicat. XXXV. Recentioris vitia retegit. At in hac parte mutilus est Messalæ sermo. Periit integra Julii Secundi oratio. In Materno desunt quoque

initia. Quæ desiderantur supplere juvat, ut facilius sit hujusce dialogi sensum adsequi, ejusque utilitates percipere. 1. *Retectis prævæ institutionis vitiis, Messala juvenum inscitiam, cum ad veros judices ventum est, explodit, eosque, sine ullâ publici privatiq[ue] juris experientiâ, exili tantum elegantia turgidave granditate ridiculos scenicisque præceptorum suorum artibus instructos prodire ostendit.* 2. *Histrionicâ hac institutione perditam esse eloquentiam concludit.* 3. *Maternum & Secundum hortatur ut altiores alias, si quæ sint, causas aperiant.* 4. *Julius Secundus non tam novas corruptæ eloquentiæ causas expromit, quàm a Messalâ allatas explicat, earumque originem demonstrat.* 5. *Mutatâ nempe republicâ, mutata sunt ingenia; & sub Principibus non eloquentia, sed ingenii fama, curæ fuit.* In Annæo Senecâ cæpit illa ingenii prurigo. 6. *Ejus exemplo & fortunâ fuit incitata.* 7. *Neque priscis Vespasiani virtutibus repressa. Immo in dies audacior forum irrupit.* 8. *Suasque in laudes subsellia conduxit, duce Largio Licinio.* 9. *Fessam tantis propudiis eloquentiam cessasse ait Julius Secundus; Maternumque iis deterritum Musas esse sectatum.* 10. *Fatetur Maternus se irrepentibus in forum vitiis fuisse commotum; trahente tamen naturâ, ad Musarum castra transfugisse.* 11. *Mox ut motam quæstionem dirimat, eloquentiæ disertique generis dicendi vices atque ingenia expendit: Rhetoribus indulget. Quintilianum laudat.* 12. *Nec miratur eloquentiam desisse, quæ Ciceroni superstes esse non valuit.* 13. *Neque Principum arbitriis erat accommodata. Nusquam enim eloquen-*

tiam esse, nisi ubi sit libertas. 14. Inde tantam eloquentiæ vim fuisse in Demosthene. Cetera habet Tacitus. XXXVI. Ipsâ temporum perturbatione & licentiâ, cum vigeret respublica, eloquentiam olim valuisse. XXXVII. Iis temporibus neminem magnam potentiam sine eloquentiâ fuisse consecutum. XXXVIII. Cn. Pompeium eloquentiæ nocuisse, cum eam adstrinxit, frenosque ei imposuit. XXXIX. Immo ipsis oratorum pænulis fractam eam fuisse & dejectam, quod pompâ plausuque indigeat. XL. Probitate quoque & modestiâ eam elanguisse, cum naturâ sit contumax, temeraria & arrogans. XLI. Pro varietate ergo temporum variam fuisse eloquentiam; suasque esse quibusvis temporibus laudes & utilitates. XLII. Dialogi conclusio.

Habitus est hic dialogus.

A. U. C. J. C.

DCCCXXVIII. 75. Coss.

{ FLAVIO VESPASIANO
Aug. VI,
TITO VESPASIANO
Cæsare IV.

C. C O R N E L I I

T A C I T I

D I A L O G U S

D E O R A T O R I B U S.

ACCESSIT SUPPLEMENTUM,

Auctore GABRIELE BROTIER.

SÆPE ex me requiris, Juste Fabi, cur, cum priora sæcula tot eminentium oratorum ingeniis gloriâque effloruerint, nostra potissimum ætas deserta, & laude eloquentiæ orbata, vix nomen ipsum oratoris retineat: neque enim ita appellamus nisi antiquos: horum autem temporum disertis, causidici, & advocati, & patroni, & quidvis potius, quàm oratores vocantur. Cui percunctationi tuæ respondere, & tam magnæ quæstionis pondus excipere, ut aut de

ingeniis nostris malè existimandum sit, si idem adsequi non possumus, aut de iudiciis, si nolumus, vix hercule auderem, si mea sententia proferenda, ac non disertissimorum, ut nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset, quos eandem hanc quæstionem pertractantes, juvenis admodum audiui. Ita non ingenio, sed memoriâ ac recordatione opus est, ut quæ a præstantissimis viris & excogitata subtiliter & dicta graviter accepi, cùm singuli diversas, vel easdem, sed probabiles causas adferrent, dum formam sui quisque & animi, & ingenii redderet, iisdem nunc numeris, iisdemque rationibus persequar, servato ordine disputationis: neque enim defuit, qui diversam quoque partem suscipere, ac multùm vexatâ & irrisâ vetustate, nostrorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferebat.

II. NAM postero die, quàm *Curiatius Maternus* Catonem recitaverat, cùm offendisse potentium animos diceretur, tamquam in eo tragoediæ argumento suū oblitus, tantùm Catonem cogitasset, eâque de re per Urbem frequens sermo haberetur, venerunt ad eum *M. Aper*, & *Julius Secundus*,

celeberrima tum ingenia fori nostri : quos ego in judiciis non utrosque modò studiosè audiebam, sed domi quoque & in publico adsectabar, mirâ studiorum cupiditate, & quodam ardore juvenili, ut fabulas quoque eorum, & disputationes, & arcana semotæ dictionis penitus exciperem : quamvis malignè plerique opinarentur, nec Secundo promptum esse sermonem, & Aprum ingenio potiùs & vi naturæ, quàm institutione & literis famam eloquentiæ consecutum. Nam & Secundo purus, & pressus, &, in quantum fatis erat, profluens sermo non defuit : & Aper communi eruditione imbutus, contemnebat potiùs literas quàm nesciebat, tamquam majorem industriæ & laboris gloriam habiturus, si ingenium ejus nullis alienarum artium adminiculis inniti videretur. Igitur ut intravimus cubiculum Materni, sedentem ipsum, & quem pridie recitaverat, librum intra manus habentem, deprehendimus.

III. Tum *Secundus* : Nil ne te, inquit, Materne, fabulæ malignorum terrent, quominus offensas Catonis tui ames ? An ideo librum istum apprehendisti, ut diligentius retractares, & sublatis, si quæ pravam in-

interpretandi materiam dederunt, emitteres Catonem, non quidem meliorem, sed tamen securiorem? Tum *ille*, Leges tu quidem si volueris, & agnosces, quæ audisti: quòd si qua omisit Cato, sequenti recitatione Thyestes dicet. Hanc enim tragœdiam disposui jam, & intra me ipse formavi. Atque ideo maturare libri hujus editionem festino, ut dimissâ priore curâ, novæ cogitationi toto pectore incumbam. Adeò te tragœdiæ istæ non fatiant, inquit *Aper*, quominus, omissis orationum & causarum studiis, omne tempus modò circa Medeam, ecce nunc circa Thyesten, consumas? cùm tot amicorum causæ, tot coloniarum & municipiorum clientelæ in forum vocent, quibus vix sufficeres, etiam si non novum tibi ipse negotium importasses, Domitium, & Catonem: id est, nostras quoque historias, & Romana nomina, Græcorum fabulis aggregares.

IV. Et *Maternus*, Perturbarer hac tuâ severitate, nisi frequens & assidua nobis contentio jam propè in consuetudinem vertisset. Nam nec tu agitare & insequi poetas intermittis, & ego, cui desidiâ advocatorum objicis, quotidianum hoc patrocinium

defendendæ adversùs te poeticæ exerceo. Quò lætor magis, oblatum nobis judicem, qui me vel in futurum vetet versus facere, vel, quod jampridem opto, suâ quoque auctoritate compellat, ut omiſſis forenſium cauſarum anguſtiis, in quibus ſatis mihi ſuperque ſudatum eſt, ſanctiorem iſtam & anguſtiorẽ eloquentiam colam.

V. Ego verò, inquit *Secundus*, antequam me judicem *Aper* recuſet, faciam, quod probi & modeſti judices ſolent, ut in his cognitionibus ſe excuſent, in quibus manifeſtum eſt, alteram apud eòs partem gratiâ prævalere. Quis enim nescit, neminem mihi conjunctiorem eſſe & uſu amicitiae, & adſiduitate contubernii, quàm Saleium Baſſum, cùm optimum virum, tum abſolutiſſimum poetam? porro ſi poetica accuſatur, non alium video reum locupletiorẽ. Securus ſit, inquit *Aper*, & Saleius Baſſus, & quiſquis alius ſtudio poeticæ & carminum gloriam fovet, cùm cauſas agere non poſſit. Ego enim, quatenus arbitrum litis hujus inveni, non patiar, Maternum ſocietate plurium defendi: ſed & ipſum ſolum apud vos arguam, quòd natus ad eloquentiam virilem & oratoriam,

quâ parare simul & tueri amicitias, ad-
fiscere nationes, complecti provincias pos-
sit, amittit studium, quo non aliud in civi-
tate nostrâ vel ad utilitatem fructuosius, vel
ad dignitatem amplius, vel ad Urbis famam
pulchrius, vel ad totius imperii atque om-
nium gentium notitiam illustrius excogi-
tari potest. Nam si ad utilitatem vitæ omnia
consilia factaque nostra dirigenda sunt, quid
erit tutius, quàm eam exercere artem, quâ
semper armatus præsidium amicis, opem
alienis, salutem periclitantibus, invidis verò
& inimicis metum & terrorem ultro feras,
ipse securus, & velut quâdam perpetuâ po-
tentiâ ac potestate munitus? cujus vis &
utilitas, rebus prospere fluentibus, aliorum
præsidio & tutelâ intelligitur: sin proprium
periculum increpuit, non hercule lorica,
aut gladius in acie firmitus munimentum,
quàm reo & periclitanti eloquentia, præ-
sidium simul & telum, quo propugnare pa-
riter, & incessere, vel in iudicio, sive in
senatu, sive apud Principem possis. Quid
aliud infestis patribus nuper Eprius Mar-
cellus, quàm eloquentiam suam opposuit?
qui accinctus & minax, disertam quidem,
sed inexercitam, & ejusmodi certaminum

rudem Helvidii sapientiam elusit. Plura de utilitate non dico, cui parti minimè contradicendum Maternum meum arbitrer.

VI. AD voluptatem oratoriæ eloquentiæ transeo, cujus jucunditas, non uno aliquo momento, sed omnibus propè diebus, & propè omnibus horis contingit. Quid enim dulcius libero & ingenuo animo, & ad voluptates honestas nato, quàm videre plenam semper & frequentem domum suam concursu splendidissimorum hominum? idque scire, non pecuniæ, non orbitati, neque officii alicujus administrationi, sed sibi ipsi dari? illos quinimmo orbos, & locupletes, & potentes venire plerumque ad juvenem, & pauperem, ut aut sua, aut amicorum discrimina commendent. Ullane tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quàm spectare homines veteres, & senes, & totius Urbis gratiâ subnixos, in summâ omnium rerum abundantia confidentes, id quod optimum sit, se non habere? Jam verò, qui togatorum comitatus, & egressus! quæ in publico species! quæ in judiciis veneratio! quod gaudium confurgendi adfistendique inter tacentes, in unum converfos: coire populum, & circumfundi

coram, & accipere affectum quemcumque orator induerit! Vulgata dicentium gaudia, & imperitorum quoque oculis exposita, percenseo. Illa secretiora, & tantum ipsis orantibus nota, majora sunt. Sive accuratam meditatamque adfert orationem; est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus & constantia: sive novam & recentem curam non sine aliquâ trepidatione animi adtulerit, ipsa sollicitudo commendat eventum, & lenocinatur voluptati. Sed extemporalis audaciæ, atque ipsius temeritatis vel præcipua jucunditas est. Nam in ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu ferantur atque elaborentur, gratiora tamen, quæ suâ sponte nascuntur.

VII. EQUIDEM ut de me ipse fatear, non eum diem lætiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus est, vel quo homo novus, & in civitate minimè favorabili natus, quæsturam, aut tribunatum, aut præturam accepi: quàm eos, quibus mihi, pro mediocritate hujus quantulæcumque in dicendo facultatis, aut reum prospere defendere, aut apud centumviros causam aliquam feliciter orare, aut apud Principem ipsos illos libertos & procuratores Principum tueri &

defendere datur. Tum mihi supra tribunatus, & præturas, & consulatus ascendere videor, tum habere, quod in se, non in alio, oritur, nec codicillis datur, nec cum gratiâ venit. Quæ fama & laus cujusvis artis cum oratorum gloriâ comparanda est, qui non illustres in Urbe solùm apud negotiosos & rebus intentos, sed etiam apud juvenes & adolescentes, quibus modò recta & indoles est, & bona spes fuî? Quorum nomina priùs parentes liberis suis ingerunt? quos sæpius vulgus imperitum, & tunicatus hic populus transeuntes nomine vocat, & digito demonstrat? Advenæ quoque & peregrini, jam in municipiis & coloniis suis auditos, cùm primùm Urbem attigerunt, requirunt, ac vultus agnoscere concupiscunt.

VIII. AUSIM contendere, Marcellum hunc Eprium, de quo modò locutus sum, & Crispum Vibium (libentiùs enim novis & recentibus, quàm remotis & oblitteratis exemplis utor) non minùs esse in extremis partibus terrarum, quàm Capuæ, aut Vercellis, ubi nati dicuntur: nec hoc illi alterive ter millies festertium præstat, quamquam ad has ipsas opes possunt videri

eloquentiæ beneficio venisse, sed ipsa eloquentia, cujus numen & cælestis vis multa quidem omnibus sæculis exempla edidit, ad quantam usque fortunam homines ingenii viribus pervenerint. Sed hæc, ut suprà dixi, proxima, & quæ non auditu cognoscenda, sed oculis spectanda haberemus. Nam quò fordidiùs & abjectiùs nati sunt, quóque notabilior paupertas & angustia rerum nascentes eos circumsteterunt, eò clariora, & ad demonstrandam oratoriæ eloquentiæ utilitatem illustriora exempla sunt: quòd sine commendatione natalium, sine substantiâ facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu quoque corporis contemptus, per multos jam annos potentissimi sunt civitatis, ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Cæsaris amicitia agunt feruntque cuncta, atque ab ipso Principe cum quâdam reverentiâ diliguntur. Quia Vespasianus, venerabilis senex, & patientissimus veri, bene intelligit, ceteros quidem amicos suos niti iis, quæ ab ipso acceperint, quæque ipsi accumulare, & in alios congerere promptum est: Marcellum autem & Crispum, attulisse ad amicitiam suam, quod non a Principe acceperint,

nec accipi possit. Minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines, ac tituli, & statuæ, quæ neque ipsa tamen negliguntur: tam hercule, quàm divitiæ, & opes, quas faciliùs invenies, qui vituperet, quàm qui fastidiat. His igitur & honoribus, & ornamentis, & facultatibus, refertas domos eorum videmus, qui se ab ineunte adolescentiâ causis forensibus & oratorio studio dederunt.

IX. NAM carmina & versus, quibus totam vitam Maternus insumere optat (inde enim omnis fluxit oratio) neque dignitatem ullam auctoribus suis conciliant, neque utilitates alunt: voluptatem autem brevem, laudem inanem & infructuosam consequuntur. Licet hæc ipsa, & quæ deinde dicturus sum, aures tuæ, o Materne, respuant, cui bono est, si apud te Agamemnon, aut Jason disertè loquitur? quis ideo domum defensus, & tibi obligatus redit? Quis Saleium nostrum, egregium poetam, vel, si hoc honorificentius est, præclarissimum vatem deducit, aut salutat, aut prosequitur? Nempe, si amicus ejus, si propinquus, si denique ipse in aliquod nego-

tium inciderit, ad hunc Secundum recurret, aut ad te, Materne, non, quia poeta es, neque ut pro eo versus facias: hi enim Bassio domi nascuntur, pulchri quidem & jucundi: quorum tamen hic exitus est, ut, cùm toto anno, per omnes dies, magnâ noctium parte, unum librum extudit & elucubravit, rogare ultro & ambire cogatur, ut sint, qui dignentur audire: & ne id quidem gratis: nam & domum mutatur, & auditorium exstruit, & subsellia conducit, & libellos dispergit: & ut beatissimus recitationem ejus eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herbâ vel flore præcepta, ad nullam certam & solidam pervenit frugem: nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam, aut mansurum in animo cujusquam beneficium, sed clamorem vagum, & voces inanes, & gaudium volucre. Laudavimus nuper, ut miram & eximiam Vespasiani liberalitatem, quòd quingenta festertia Bassio donasset. Pulchrum id quidem, indulgentiam Principis ingenio mereri: quantò tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum ingenium propitiare, suam experiri libera-

litatem? Adjice quòd poetis, si modò dignum aliquid elaborare & efficere velint, relinquenda conversatio amicorum, & jucunditas Urbis, deferenda cetera officia, utque ipsi dicunt, *in nemora & lucos*, id est, in solitudinem recedendum est.

X. NE opinio quidem & fama, cui soli serviunt, & quod unum esse pretium omnis sui laboris fatentur, æquè poetas quàm oratores sequitur: quoniam mediocres poetas nemo novit, bonos pauci. Quando enim rarissimarum recitationum fama in totam Urbem penetrat? nedum ut per tot provincias innotescat. Quotus quisque, cùm ex Hispaniâ, vel Asiâ, ne quid de Gallis nostris loquamur, in Urbem venit, Saleium Bassum requirit? atque adeò si quis requirit, & semel vidit, transit & contentus est; ut si picturam aliquam, vel statuam vidisset. Neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tamquam eos, quibus natura sua oratorium ingenium denegavit, deterream a carminibus, si modò in hac studiorum parte oblectare otium, & nomen inferere possunt famæ: ego verò omnem eloquentiam omnesque ejus partes sacras & vene-

rabiles puto : nec solùm cothurnum vestrum, aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque jucunditatem, & elegorum lascivias, & iamborum amaritudinem, & epigrammatum lusus, & quamcumque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam ceteris aliarum artium studiis credo : sed tecum mihi, Materne, res est, quòd, cùm natura tua in ipsam arcem eloquentiæ ferat, errare mavis, & summa adeptus, in levioribus subsistis. Ut si in Græciâ natus esses, ubi ludicras quoque artes exercere honestum est, ac tibi Nicostrati robur ac vires dii dedissent, non paterer immanes illos ad pugnam datos lacertos, levitate jaculi aut jactu disci vanescere : sic nunc te ab auditoriis & theatris, in forum & ad causas & ad vera prælia voco : cùm præsertim ne ad id quidem confurgere possis, quod plerisque patrocinator, tamquam minus obnoxium sit offendere poetarum, quàm oratorum studium. Effervescit enim vis pulcherrimæ naturæ tuæ, nec pro amico aliquo, sed quod periculosius est, pro Catone offendis : nec excusatur offensa necessitudine officii, aut fide advocationis, aut fortuitæ & subitæ dictionis impetu :

meditatus videris elegisse personam notabilem, & cum auctoritate dicturam. Sentio quid responderi possit : hinc ingentes ex his assensus, hinc in ipsis auditoriis præcipuè laudari, & mox omnium sermonibus ferri. Tolle igitur quietis & securitatis excusationem, cùm tibi sumas adversarium superiorem : nobis satis sit privatas & nostri sæculi controversias tueri, in quibus expressis si quando necesse sit pro periclitante amico potentiorum aures offendere, & probata sit fides, & libertas excusata.

XI. QUÆ cùm dixisset Aper acrius, ut solebat, & intento ore : remissus & subridens *Maternus*, Paravi, inquit, me, non minùs diu accusare oratores, quàm Aper laudat. Fore enim arbitrabar ut a laudatione eorum digressus detrectaret poetas, atque carminum studium prosterneret : arte quâdam mitigavit, concedendo his, qui causas agere non possent, ut versus facerent. Ego autem sicut in causis agendis efficere aliquid & eniti fortasse possum, ita recitatione tragœdiarum ingredi famam auspiciatus sum, tum quidem, cùm in Nerone improbam, & studiorum quoque sacra

profanantem Vatinii potentiam fregi : & hodie si quid in nobis notitiæ ac nominis est, magis arbitror carminum, quàm orationum gloriâ partum : ac jam me sejungere a forensi labore constitui, nec comitatus istos, & egressus, aut frequentiam salutationum concupisco : non magis quàm æra, & imagines, quæ etiam, me nolente, in domum meam intruperunt. Nam statum hucusque ac securitatem meliùs innocentia tueor, quàm eloquentiâ : nec vereor, ne mihi umquam verba in senatu, nisi pro alterius discrimine, facienda sint.

XII. NEMORA verò, & luci, & secretum ipsum, quod Aper increpabat, tantam mihi afferunt voluptatem, ut inter præcipuos carminum fructus numerem, quòd nec in strepitu, nec sedente ante ostium litigatore, nec inter fordes ac lacrimas reorum componuntur, sed secedit animus in loca pura atque innocentia, fruiturque sedibus sacris. Hæc eloquentiæ primordia, hæc penetralia : hoc primùm habitu cultuque commoda mortalibus, in illa casta, & nullis contacta vitiis, pectora influxit : sic oracula loquebantur. Nam lucrosæ hujus, & sanguinantis eloquentiæ usus, recens, & malis

moribus natus, atque, ut tu dicebas, Aper, in locum teli repertus. Ceterum felix illud, & ut more nostro loquar, aureum sæculum, & oratorum & criminum inops, poetis & vatibus abundabat, qui benefacta cernerent, non qui malè admissa defenderent. Nec ullis aut gloria major, aut angustior honor: primum apud deos, quorum proferre responsa, & interesse epulis ferebantur: deinde apud illos diis genitos sacrosque reges, inter quos neminem caufidicorum, sed Orphea ac Linum, ac si introspicere altiùs velis, ipsum Apollinem accepimus: vel, si hæc fabulosa nimis & composita videntur, illud certè mihi concedis, Aper, non minorem honorem Homero, quàm Demostheni, apud posteros: nec angustioribus terminis famam Euripidis, aut Sophoclis, quàm Lysæ, aut Hyperidis includi: plures hodie reperies, qui Ciceronis gloriam, quàm qui Virgilii detrectent. Nec ullus Afinii aut Messalæ liber tam illustris est, quàm Medea Ovidii, aut Varii Thyestes.

XIII. Ac ne fortunam quidem vatum, & illud felix contubernium, comparare timerim cum inquietâ & anxîâ oratorum

vitâ: licet illos certamina & pericula sua ad consulatus evexerint: malo securum & secretum Virgilii secessum, in quo tamen neque apud divum Augustum gratiâ caruit, neque apud populum Romanum notitiâ. Testes Augusti epistolæ, testis ipse populus, qui auditis in theatro versibus Virgilii, surrexit universus, & fortè præsentem spectantemque Virgilium veneratus est, sic quasi Augustum. Ne nostris quidem temporibus, Secundus Pomponius Afro Domitio, vel dignitate vitæ, vel perpetuitate famæ, cesserit. Nam Crispus & Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac præsentī fortunâ concupiscendum? quòd timent? an quòd timentur? quòd cùm quotidie aliquid rogentur, hi, quibus præstant, indignantur? quòd alligati cum adulatione, nec impetrantibus umquam satis servi videntur, nec nobis satis liberi? Quæ hæc summa eorum potentia est? tantum posse liberti solent. Me verò dulces, ut Virgilius ait, Musæ, remotum a sollicitudinibus, & curis, & necessitate quotidie aliquid contra animum faciendi, in illa sacra illosque fontes ferant: nec insanum ultrà & lubricum forum, fa-

namque pallentem, trepidus experiar: non me fremitus salutantium, nec anhelans libertus excitet: nec incertus futuri, testamentum pro pignore scribam: nec plus habeam, quàm quod possim, cui velim, relinquere, quandocumque fatalis & meus dies veniet: statuarque tumulo non mæstus & atrox, sed hilaris & coronatus: & pro memoriâ mei, nec consulat quisquam, nec roget.

XIV. Vix dum finierat Maternus, concitatus & velut instinctus, cùm *Vipstanius Messala* cubiculum ejus ingressus est, suspicatusque ex ipsâ intentione singulorum, altiore inter eos esse sermonem: Num parum tempestivus, inquit, intervêni, secretum consilium & causæ alicujus meditationem tractantibus? Minimè, minimè, inquit *Secundus*; atque adeò vellem maturiùs intervenisses: delectasset enim te & Apri nostri accuratissimus sermo, cùm Maternum, ut omne ingenium ac studium suum ad causas agendas converteret, exhortatus est, & Materni pro carminibus suis læta, utque poetas defendi decebat, audentior, & poetarum quàm oratorum similior oratio. *Me* verò, inquit, & sermo

ipse infinitâ voluptate adfecisset, atque id ipsum delectat, quòd vos viri optimi & temporum nostrorum oratores, non forensibus tantùm negotiis, & declamatorio studio ingenia vestra exercetis, sed ejusmodi etiam disputationes adjungitis, quæ & ingenium alunt, & eruditionis & literarum jucundissimum oblectamentum, cùm vobis qui illa disputatis, adferunt, tum etiam his, ad quorum aures pervenerint. Itaque hercule non minùs probari video in te, Secunde, quòd Julii Asiatici vitam componendo, spem hominibus fecisti plurium ejusmodi librorum, quàm in Apro, quòd nondum a scholasticis controversiis recessit; & otium suum mavult novorum rhetorum more, quàm veterum oratorum, consumere.

XV. Tum *Aper*, Non desinis, Messala, vetera tantùm & antiqua mirari, nostrorum autem temporum studia inridere atque contemnere. Nam hunc tuum sermonem sæpe excepi, cùm oblitus & tuæ, & fratris tui eloquentiæ, neminem hoc tempore oratorem esse contenderes. Atque ideò credo audaciùs, quòd maligni in iis opinionem non verebaris, cùm eam gloriam, quam

tibi alii concedunt, ipse tibi denegares. Neque illius, *inquit*, sermonis mei pœnitentiam ago, neque aut Secundum, aut Maternum, aut teipsum, Aper, (quamquam interdum in contrarium disputes) aliter sentire credo. Ac velim impetratum ab aliquo vestrûm, ut causas hujus infinitæ differentiæ scrutetur ac reddat, quas mecum ipse plerumque conquiro: & quod quibusdam solutio est, mihi auget quæstionem, quia video etiam Graiis accidisse, ut longiùs absit Æschine & Demosthene Sacerdos iste Nicetes, & si quis alius Ephesum vel Mitylenas contentis scholasticorum clamoribus quatit, quàm Afer, aut Africanus, aut vos ipsi a Cicerone, aut Asinio recessistis.

XVI. MAGNAM, *inquit Secundus*, & dignam tractatu quæstionem movisti: sed quis eam justius explicaverit, quàm tu, ad cujus summam eruditionem & præstantissimum ingenium cura quoque & meditatio accessit? Et *Messala*, Aperiam, *inquit*, cogitationes meas, si illud a vobis antè impetravero, ut vos quoque sermonem hunc nostrum adjuvetis. Pro duobus *inquit Ma-*

ternus, promitto : nam & ego & Secundus exsequemur partes, quas intellexerimus te non tam omisisse quàm nobis reliquisse. Aprum enim solere dissentire, & tu paullo antè dixisti, & ipse satis manifestus est jamdudum in contrarium accingi, nec æquo animo perferre hanc nostram pro antiquorum laude concordiam. Non enim, inquit *Aper*, inauditum & indefensum sæculum nostrum patiar hac vestrà conspiratione damnari. Sed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, quam oratorum ætatem significatione istâ determinetis ? Ego enim cùm audio antiquos, quosdam veteres & olim natos intelligo ; ac mihi versantur ante oculos Ulysses & Nestor, quorum ætas mille fere & trecentis annis sæculum nostrum antecedit : vos autem Demosthenem & Hyperidem profertis, quos satis constat Philippi & Alexandri temporibus floruisse : ita tamen ut utrique superstites essent. Ex quo apparet, non multò plures quàm cccc annos interessè inter nostram & Demosthenis ætatem : quod spatium temporis, si ad infirmitatem corporum nostrorum referas, fortasse longum videatur : si ad naturam sæculorum & respectum immensi hujus

ævi, perquàm breve, & in proximo est. Nam si, ut Cicero in Hortensio scribit, “ is est magnus & verus annus, quo eadem
 “ positio cæli siderumque, quæ cùm
 “ maximè est, rursus existet, isque annus
 “ horum, quos nos vocamus, annorum
 “ XII M DCCCCLIV complectitur;” incipit Demosthenes vester, quem vos veterem & antiquum fingitis, non solùm eodem anno quo nos, sed fere eodem mense existisse.

XVII. SED transeo ad Latinos oratores, in quibus non Menenium, ut puto, Agrippam, qui potest videri antiquus, nostrorum temporum disertis anteponere soletis: sed Ciceronem, & Cæsarem, & Cœlium, & Calvum, & Brutum, & Asinium, & Messiam: quos quidem cur antiquis temporibus potiùs adscribatis, quàm nostris, non video: nam ut de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe & Pansâ consulibus, ut Tiro libertus ejus scripsit, septimo Idus Decembris occisus est, quo anno divus Augustus in locum Pansæ & Hirtii se & Q. Pedium consules suffecit: statue sex & quinquaginta annos, quibus mox divus Augustus rempublicam rexit: adjice Tiberii tres &

viginti, & prope quadriennium Caii, ac bis quaternosdenos Claudii & Neronis annos, atque ipsum Galbæ, & Othonis, & Vitellii unum annum, ac sextam jam felicitis hujus principatus stationem, quâ Vespasianus rempublicam fovet, centum & viginti anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis ætas. Nam ipse ego in Britannia vidi senem, qui se fateretur ei pugnae interfuisse, quâ Cæsarem inferentem arma Britannia, arcere litoribus, & pellere adgressi sunt. Ita si eum, qui armatus C. Cæsari restitit, vel captivitas, vel voluntas, vel fatum aliquod in Urbem pertraxisset, idem Cæsarem ipsum & Ciceronem audire potuit, & nostris quoque actionibus interesse. Proximo quidem congiario ipsi vidistis plerosque senes, qui se a divo quoque Augusto semel atque iterum accepisse congiarium narrabant: ex quo colligi potest, & Corvinum ab illis & Asinium audiri potuisse. Nam Corvinus in medium usque Augusti principatum, Asinius pæne ad extremum duravit. Nec dividatis sæculum, & antiquos ac veteres vocetis oratores, quos eorundem hominum aures agnoscere ac velut conjungere & copulare potuerunt.

XVIII. HÆc ideo prædixi, ut si qua, ex horum oratorum famâ gloriâque, laus temporibus adquiritur, eandem docerem in medio sitam, & propiorem nobis, quàm Ser. Galbæ, C. Carboni, quosque alios antiquos meritò vocaremus. Sunt enim horridi, & impoliti, & rudes, & informes, & quos utinam nullâ parte imitatus esset Calvus vester, aut Cœlius, aut ipse Cicero? Agere enim fortiùs jam & audentiùs volo, si illud antè prædixero, mutari cum temporibus formas quoque & genera dicendi. Sic Catoni feni comparatus C. Gracchus, plenior & uberior; sic Graccho politior & ornatior Crassus; sic utroque distinctior, & urbanior, & altior Cicero; Cicerone mitior Corvinus, & dulcior, & in verbis magis elaboratus. Nec quæro, quis discretissimus: hoc interim probasse contentus sum, non esse unum eloquentiæ vultum, sed in illis quoque, quos vocatis antiquos, plures species deprehendi; nec statim deterius esse, quod diversum est: vitio autem malignitatis humanæ vetera semper in laude, præsentia in fastidio esse. Num dubitamus inventos, qui pro Catone Appium

Cæcum magis mirarentur ? Satis constat ne Ciceroni quidem obtrectatores defuisse, quibus inflatus, & tumens, nec satis pressus, sed supra modum exultans, & superfluens, & parum Atticus videretur. Legistis utique & Calvi & Bruti ad Ciceronem missas epistolas: ex quibus facile est deprehendere, Calvum quidem Ciceroni visum exsanguem & attritum, Brutum autem otiosum atque disjunctum. Rursumque Ciceronem a Calvo quidem malè audivisse, tamquam solutum & enervem: a Bruto autem, ut ipsius verbis utar, tamquam fractum atque elumbem. Si me interrogas, omnes mihi videntur verum dixisse. Sed mox ad singulos veniam, nunc mihi cum universis negotium est.

XIX. NAM quatenus antiquorum admiratores hunc velut terminum antiquitatis constituere solent, quem usque ad Cassium Severum faciunt, quem primum adfirmant flexisse ab illâ vetere, atque directâ dicendi viâ: non infirmitate ingenii, nec inscitâ literarum, transtulisse se ad id dicendi genus contendo, sed iudicio & intellectu. Vidit namque, ut paullo antè dicebam, cum conditione temporum ac diversitate

aurium formam quoque ac speciem orationis esse mutandam. Facile perferebat prior iste populus, ut imperitus & rudis, imperitissimarum orationum spatia: atque id ipsum laudi dabatur, si dicendo quis diem eximeret. Ita verò longa principiorum præparatio, & narrationis altè repetita series, & multarum divisionum ostentatio, & mille argumentorum gradus, & quidquid aliud aridissimis Hermagoræ & Apollodori libris præcipitur, in honore erat: quòd si quis odoratus philosophiam, atque ex eâ locum aliquem orationi suæ infereret, in cælum laudibus ferebatur. Nec mirum: erant enim hæc nova & incognita: & ipsorum quoque oratorum paucissimi præcepta rhetorum, aut philosophorum placita, cognoverant. At hercule pervulgatis jam omnibus, cùm vix in cortinâ quisquam adsistat, qui elementis studiorum & si non instructus, at certè imbutus sit, novis & exquisitis eloquentiæ itineribus opus est, per quæ orator fastidium aurium effugiat, utique apud eos iudices, qui vi, aut potestate, non jure & legibus cognoscunt, & nec accipiunt tempora, sed constituunt, nec expectandum habent oratorem, dum

illi libeat de ipso negotio dicere, sed sæpe ultro admonent, atque aliò transgredientem revocant, & festinare se testantur.

XX. **QUIS** nunc feret oratorem de infirmitate valetudinis suæ præfentem? qualia sunt fere principia Corvini. Quis quinque in Verrem libros expectabit? Quis de exceptione & formulâ perpetietur illa immensa volumina, quæ pro M. Tullio, aut A. Cæcinâ legimus? Præcurrit hoc tempore iudex dicentem, & nisi aut cursu argumentorum, aut colore sententiarum, aut nitore & cultu descriptionum invitatus & corruptus est, averfatur dicentem. Vulgus quoque adfistentium, & adfluens & vagus auditor, adfuevit jam exigere lætitiâ, & pulchritudinem orationis; nec magis perfert in judiciis tristem & impexam antiquitatem, quàm si quis in scenâ, Roscii, aut Turpionis Ambivii exprimere gestus velit. Jam verò juvenes, & in ipsâ studiorum incude positi, qui profectûs sui causâ oratores sectantur, non solum audire, sed etiam referre domum aliquid illustre & dignum memoriâ volunt. Traduntque invicem, ac sæpe in colonias ac provincias suas scribunt, sive in suis aliquis argutâ &

brevi sententiâ effulfit, five locus exquisito & poetico cultu enituit. Exigitur enim jam ab oratore etiam poeticus decor, non Accii aut Pacuvii veterno inquinatus, sed ex Horatii, & Virgilii, & Lucani sacrario prolatus. Horum igitur auribus & judiciis obtemperans nostrorum oratorum ætas, pulchrior & ornatior exstitit. Neque ideo minùs efficaces sunt orationes nostræ, quia ad aures judicantium cum voluptate perveniunt. Quid enim si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento, & informibus tegulis exstruuntur, sed marmore nitent & auro radiantur?

XXI. EQUIDEM fatebor vobis simpliciter, me in quibusdam antiquorum vix risum, in quibusdam autem vix somnum tenere, nec unum de populo Canuti aut Aride Furnio & Toranio, quique alios in eodem valetudinario hæc ossa & hanc maciem probant. Ipse mihi Calvus, cum unum & viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in unâ aut alterâ oratiunculâ satisfacit: nec dissentire ceteros ab hoc meo judicio video: quotus enim quisque Calvi in Asitium, aut in Drusum legit? at hercule in hominum studiosorum manibus

versantur accusationes, quæ in Vatinius inscribuntur, ac præcipuè secunda ex his oratio : est enim verbis ornata, & sententiis auribus iudicum accommodata : ut scias ipsum quoque Calvum intellexisse quid melius esset, nec voluntatem quin sublimius & cultius diceret, sed ingenium ac vires defuisse. Quid ? ex Cœlianis orationibus ? nempe hæ placent, si non universæ, at partes earum, in quibus nitorem & altitudinem horum temporum agnoscimus. Sordes autem verborum, & hians compositio, & inconditi sensus redolent antiquitatem : nec quemquam adeò antiquarium puto, ut Cœlium ex eâ parte laudet, quæ antiquus est. Concedamus sanè C. Cæsari, ut propter magnitudinem cogitationum & occupationes rerum, minus in eloquentiâ effecerit, quàm divinum ejus ingenium postulabat : tam hercule, quàm Brutum philosophiæ suæ relinquamus. Nam in orationibus minorem esse famâ suâ, etiam admiratores ejus fatentur : nisi fortè quisquam aut Cæsaris pro Decio Samnite, aut Bruti pro Dejotaro rege, ceterosque ejusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui & carmina eorundem miratur : fecerunt enim

& carmina, & in bibliothecas retulerunt, non meliùs quàm Cicero, at feliciùs, quia illos feciſſe pauciores ſciunt. Afinius quoque, quamquam propioribus temporibus natus ſit, videtur mihi inter Menenios & Appios ſtudiſſe. Pacuvium certè, & Accium, non ſolùm tragœdiis, ſed etiam orationibus ſuis expreſſit : adeò durus & ficcus eſt. Oratio autem, ſicut corpus hominis, ea demum pulchra eſt, in quâ non eminent venæ, nec oſſa numerantur, ſed temperatus ac bonus ſanguis implet membra, & exſurgit toris, ipſoſque nervos rubor tegit & decor commendat. Nolo Corvinum inſequi, quia non per ipſum ſtetit, quominus lætitiâ nitoremque noſtrorum temporum exprimeret : viderimus, inquam iudicio ejus vis aut animi, aut ingenii ſuffecerit.

XXII. AD Ciceronem venio, cui eadem pugna cum æqualibus ſuis fuit, quæ mihi vobiſcum eſt. Illi enim antiquos mirabantur, ipſe ſuorum temporum eloquentiam anteponebat : nec ullâ re magis ejusdem ætatis oratores præcurrit, quàm iudicio. Primus enim excoluit orationem, primus & verbis delectum adhibuit, & compoſitioni artem : locos quoque lætiores atten-

tavit, & quasdam sententias invenit; utique in his orationibus, quas senior jam & juxta finem vitæ composuit, id est, postquam magis profecerat, usuque & experimentis didicerat, quod optimum dicendi genus est. Nam priores ejus orationes non carent vitiis antiquitatis: lentus est in principiis, longus in narrationibus, otiosus circa excessus, tardè commovetur, rarò incalescit: pauci sensus aptè & cum quodam lumine terminantur: nihil excerpere, nihil referre possis: & velut in rudi ædificio, firmus sanè paries & duraturus, sed non satis expolitus & splendens. Ego autem oratorem, sicut locupletem ac laudatum patrem familiæ, non eo tantum volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, sed etiam quod visum & oculos delectet: non eâ solùm instrui suppellectile, quæ necessariis usibus sufficiat, sed sit in apparatu ejus & aurum, & gemmæ, ut sumere in manus, & aspicere sæpius liceat: quædam verò procul arceantur, ut jam oblitterata & olentia: nullum sit verbum velut rubigine infectum, nulli sensus tardâ & inertî structurâ, in morem Annalium, componantur: fugiat fœdam & insulsam scurrilitatem, variet compositionem, nec

emnes clausulas uno & eodem modo terminet.

XXIII. NOLO irridere *rotam fortunæ*, & *jus Verrinum*, & illud tertio quoque sensu in omnibus orationibus pro sententiâ positum, *esse videatur*. Nam & hoc invitus retuli, & plura omisi, quæ tamen sola mirantur atque exprimunt hi, qui se antiquos oratores vocant : neminem nominabo, genus hominum signasse contentus : sed vobis utique versantur ante oculos, qui Lucilium pro Horatio, & Lucretium pro Virgilio legunt : quibus eloquentia tui Aufidii Bassi, aut Servilii Noniani, ex comparatione Sisennæ aut Varronis fordet : qui rhetorum nostrorum commentarios fastidiunt, oderunt, Calvi mirantur : quos more prisco apud judicem fabulantes, non auditores sequuntur, non populus audit, vix denique litigator perpetitur : adeò mæsti & inculti, illam ipsam quam jactant fanitatem, non firmitate, sed jejunio, consequuntur. Porrò ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietate contingit, parum est ægrum non esse, fortem, & lætum, & alacrem volo :

propè abest ab infirmitate, in quo sola fanitas laudatur. Vos verò, disertissimi, ut potestis, ut facitis, illustrate sæculum nostrum pulcherrimo genere dicendi. Nam & te, Messala, video lætissima quæque antiquorum imitantem : & vos, Maternæ ac Secundæ, ita gravitati sensuum nitorem & cultum verborum miscetis ; ea electio inventionis, is ordo rerum, & quotiens causa poscit, ubertas ; ea, quotiens permittitur, brevitatis, is compositionis decor, ea sententiarum planitas est, sic exprimitis affectus, sic libertatem temperatis, ut etiam si nostra iudicia malignitas & invidia tardaverit, verum de vobis dicturi sint posteri nostri.

XXIV. QUÆ cùm Aper dixisset, Agnoscitis ne, inquit *Maternus*, vim & ardorem Apri nostri ? quo impetu sæculum nostrum defendit ! quàm copiosè ac variè vexavit antiquos ! quanto non solum ingenio ac spiritu, sed etiam eruditione & arte, ab ipsis mutuatus est, per quæ mox ipsos incesset ! Tuum tamen, Messala, promissum immutasse non debes : neque enim defensores antiquorum exigimus, nec quemquam nostrorum, quamquam modò

laudati sumus, his, quos infectatus est Aper, comparamus: ac ne ipse quidem ita sentit, sed more veteri, & a vestris philosophis sæpe celebrato, sumpsit sibi contradicendi partes. Expromme nobis, non laudationem antiquorum, satis enim illos fama sua laudat, sed causas, cur in tantum ab eloquentiâ eorum recesserimus; cùm præsertim centum & viginti annos ab interitu Ciceronis in hunc diem effici ratio temporum collegerit.

XXV. Tum *Messala*: Sequar a te præscriptam formam, *Materne*: neque enim diu contradicendum est Apro, qui primùm, ut opinor, nominis controversiam movit, tamquam parum propriè antiqui vocarentur, quos satis constat ante centum annos fuisse. Mihi autem de vocabulo pugna non est, si illos antiquos, si majores, si quo alio mavult nomine, appellet: dummodo in confesso sit, eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuisse. Ne illi quidem parti sermonis ejus repugno, si quominus fatetur, plures formas dicendi etiam iisdem sæculis, nedum diversis, existitisse. Sed quomodo inter Atticos ora-

tores primæ Demostheni tribuuntur, proximum autem locum Æschines, & Hyperides, & Lyfias, & Lycurgus obtinent, omnium autem consensu hæc oratorum ætas maximè probatur : sic apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum disertos anteceffit : Calvus autem, & Asinius, & Cæsar, & Cœlius, & Brutus, suo jure, & prioribus, & sequentibus anteponuntur : nec refert, quòd inter se specie differant, cùm genere consentiant. Adstrictior Calvus, numerosior Asinius, splendidior Cæsar, amarior Cœlius, gravior Brutus, vehementior, & plenior, & valentior Cicero ; omnes tamen eandem sanitatem eloquentiæ ferunt : ut si omnium pariter libros in manus sumpseris, scias, quamvis in diversis ingeniis, esse quamdam judicii ac voluntatis similitudinem & cognationem. Nam quòd invicem se obtrexaverunt, & sunt aliqua epistolis eorum inserta, ex quibus mutua malignitas detegitur, non est oratorum vitium, sed hominum. Nam & Calvum, & Asinium, & ipsum Ciceronem credo solitos & invidere, & livere, & ceteris humanæ infirmitatis vitiis adfici : solùm inter hos arbitror Brutum,

non malignitate, nec invidiâ, sed simpliciter, & ingenuè, judicium animi sui detexisse: an invideret Ciceroni, qui mihi videtur ne Cæsari quidem invidisse? Quod ad Ser. Galbam & C. Lælium attinet, & si quos alios antiquorum agitare non desistit, non exigit defensorem, cùm fatear quædam eloquentiæ eorum, ut nascenti adhuc, nec satis adultæ, defuisse.

XXVI. CETERUM si, omisso optimo illo, & perfectissimo genere eloquentiæ, eligenda sit forma dicendi, malim hercule C. Gracchi impetum, aut L. Crassi maturitatem, quàm calamistros Mæcenatis, aut tinnitus Gallionis: adeò melius est oratorem vel hirtâ togâ induere, quàm fucatis & meretriciis vestibus insignire. Neque enim oratorius iste, immo, hercule, ne virilis quidem cultus est, quo plerique temporum nostrorum actores ita utuntur, ut lasciviâ verborum, & levitate sententiarum, & licentiâ compositionis, histrionales modos expriment: quodque vix auditu fas esse debeat, laudis, & gloriæ, & ingenii loco plerique jactant, cantari saltarique commentarios suos. Unde oritur illa fœda

& præpostera, sed tamen frequens quibusdam exclamatio, ut oratores nostri tenerè dicere, histriones disertè saltare dicantur. Equidem non negaverim Cassium Severum, quem solum Aper noster nominare ausus est, si his comparetur, qui postea fuerunt, posse oratorem vocari, quamquam in magnâ parte librorum suorum plus vis habeat, quàm sanguinis. Primus enim, contempto ordine rerum, omisâ modestiâ, ac pudore verborum, ipsis etiam, quibus utitur, armis incompositus, & studio ferendi plerumque detectus, non pugnat, sed rixatur. Ceterùm, ut dixi, sequentibus comparatus, & varietate eruditionis, & lepore urbanitatis, & ipsarum virium robore, multùm ceteros superat: quorum neminem Aper nominare, & velut in aciem educere sustinuit. Ego autem expectabam, ut inculato Asinio, & Cœlio, & Calvo, aliud novum agmen produceret, pluresque, vel certè totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Cæsari, singulis demum singulos opposeremus. Nunc detrectasse nominatim antiquos oratores contentus, neminem sequentium laudare ausus est, nisi in publicum & in commune.

Veritus, credo, ne multos offenderet, si paucos excerpisset : quotus enim quisque scholasticorum non hac suâ persuasione fruitur, ut se ante Ciceronem numeret, sed planè post Gabinianum?

XXVII. AT ego non verebor nominare singulos, quò faciliùs, propositis exemplis, appareat, quibus gradibus fracta sit & diminuta eloquentia. Appropera, inquit *Maternus*, & potiùs exsolve promissum : neque enim hoc colligi desideramus, disertiores esse antiquos, quod apud me equidem in confessio est, sed causas exquirimus, quas te solitum tractare, paullo antè, planè mitiore eloquentiâ, & temporum nostrorum, miratus, antequam te Aper offenderet majores tuos laceßendo. Non sum, inquit, offensus Aprinâ disputatione ; nec vos offendi decebit : si quid fortè aures vestras perstringet ; cùm sciatis hanc esse ejusmodi sermonum legem, judicium animi, citra damnum affectûs, proferre. Perge, inquit *Maternus*, & cùm de antiquis loquaris, utere antiquâ libertate, a quâ vel magis degeneravimus, quàm ab eloquentiâ.

XXVIII. ET *Messala*, non reconditas, Materne, causas requiris, nec aut tibi ipsi,

aut huic Secundo, vel huic Apro ignotas, etiamſi mihi partes adſignatis proferendi in medium, quæ omnes ſentimus. Quis enim ignorat & eloquentiam, & ceteras artes, deſciviſſe ab iſtâ vetere gloriâ, non inopiâ hominum, ſed deſidiâ juventutis, & negli-gentiâ parentum, & inſcientiâ præcipien-tium, & oblivione moris antiqui? quæ mala primùm in Urbe nata, mox per Italiam fuſa, jam in provincias manant: quamquam noſtra nobis notiora ſunt. Ego de Urbe, & his propriis ac vernaculis vi-tiis loquar, quæ natos ſtatim excipiunt, & per ſingulos ætatis gradus cumulantur; ſi priùs de ſeveritate ac diſciplinâ majorum circa educandos formandosque liberos pau-ca prædixero. Jam primùm, ſuus cui-que filius, ex caſtâ parente natus, non in cellâ emptæ nutricis, ſed gremio ac ſinu matris educabatur, cujus præcipua laus erat, tueri domum, & inſervire liberis. Eligebatur autem aliqua major natu pro-pinqua, cujus probatis ſpectatifque mori-bus omnis ejuſdem familiæ ſoboles com-mitteretur, coram quâ neque dicere fas erat, quod turpe dictu, neque facere, quod inhoneſtum factu videretur. Ac non ſtu-

dia modò curasque, sed remissiones etiam
 lusufque puerorum, sanctitate quâdam ac
 verecundiâ temperabat. Sic Corneliam
 Gracchorum, sic Aureliam Cæsaris, sic
 Atiam Augusti matrem præfuisse educa-
 tionibus, ac produxisse principes liberos
 accepimus : quæ disciplina ac severitas eò
 pertinebat, ut sincera, & integra, & nullis
 pravitatibus detorta, uniuscujusque natura
 toto statim pectore arriperet artes honestas,
 & sive ad rem militarem, sive ad juris sci-
 entiam, sive ad eloquentiæ studium incli-
 nasset, id solum ageret, id universum hau-
 riret.

XXIX. AT nunc natus infans delegatur
 Græculæ alicui ancillæ, cui adjungitur unus
 aut alter ex omnibus servis, plerumque
 vilissimus, nec cuiquam serio ministerio
 accommodatus. Horum fabulis & erro-
 ribus teneri statim & rudes animi imbuun-
 tur. Nec quisquam in totâ domo pensi
 habet, quid coram infante domino, aut
 dicat, aut faciat : quando etiam ipsi pa-
 rentes nec probitati, neque modestiæ, par-
 vulos adfuefaciunt, sed lasciviæ & liber-
 tati ; per quæ paullatim impudentia irre-
 pit, & sui alienique contemptus. Jam verò

propria & peculiaria hujus Urbis vitia pæne in utero matris concipi mihi videntur, histrionalis favor, & gladiatorum equorumque studia : quibus occupatus & obsessus animus quantulum loci bonis artibus relinquit ? quotum quemque inveneris, qui domi quidquam aliud loquatur ? quos alios adolescentulorum sermones excipimus, si quando auditoria intravimus ? Ne præceptores quidem ullas crebriores cum auditoribus suis fabulas habent : colligunt enim discipulos non severitate disciplinæ, nec ingenii experimento, sed ambitione salutantium, & illecebris adulationis. Transeo prima discentium elementa, in quibus & ipsis parum elaboratur : nec in auctoribus cognoscendis, nec in evolvendâ antiquitate, nec in notitiâ vel rerum, vel hominum, vel temporum, satis operæ infumitur : sed expetuntur, quos rhetoras vocant : quorum professio quando primùm in hanc Urbem introducta sit, quamque nullam apud majores nostros auctoritatem habuerit, statim docuero.

XXX. REFERAM necesse est animum ad eam disciplinam, quâ usos esse eos oratores accepimus, quorum infinitus labor,

& quotidiana meditatio, & in omni genere studiorum exercitationes, ipsorum etiam continentur libris. Notus est nobis utique Ciceronis liber, qui Brutus inscribitur, in cujus extremâ parte, (nam prior commemorationem veterum oratorum habet) sua initia, suos gradus, suæ eloquentiæ velut quamdam educationem refert: se apud Q. Mucium jus civile didicisse; apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes philosophiæ partes penitus hausisse: neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in Urbe contigerat, Achaiam quoque & Asiam peragraffe, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. Itaque hercule in libris Ciceronis deprehendere licet, non geometriæ, non musicæ, non grammaticæ, non denique ullius ingenuæ artis scientiam ei defuisse. Ille dialecticæ subtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus causasque cognovit: ita enim est, optimi viri, ita ex multâ eruditione, ex pluribus artibus, & omnium rerum scientiâ, exundat & exuberat illa admirabilis eloquentia: neque oratoris vis & facultas, sicut ceterarum rerum, angustis & brevibus termi-

nis cluditur : sed is est orator, qui de omni quæstione pulchre, & ornatè, & ad persuadendum aptè dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit.

XXXI. HÆC sibi illi veteres persuadebant: ad hæc efficienda intelligebant opus esse, non ut rhetorum scholis declamarent, nec ut fictis, nec ullo modo ad veritatem accedentibus, controversiis linguam modò & vocem exercerent, sed ut his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de justo & injusto disputatur. Hæc enim est oratori subiecta ad dicendum materia. Nam in judiciis fere de æquitate, in deliberationibus de honestate dicimus, ita ut plerumque hæc ipsa invicem misceantur: de quibus copiosè, & variè, & ornatè nemo dicere potest, nisi qui cognovit naturam humanam, & vim virtutum, pravitatemque vitiorum, & intellectum eorum, quæ nec in virtutibus, neque in vitiis numerantur. Ex his fontibus etiam illa profluunt, ut faciliùs iram iudicis vel instiget, vel leniat, qui scit quid ira; promptiùs ad miserationem impellat, qui scit quid sit miseri-

cordia, & quibus animi motibus concitetur. In his artibus exercitationibusque versatus orator, five apud infestos, five apud cupidos, five apud invidentes, five apud tristes, five apud timentes dicendum habuerit, tenebit habenas animorum : & prout cujusque natura postulabit, adhibebit manum, & temperabit orationem, parato omni instrumento, & ad omnem usum reposito. Sunt apud quos adstrictum, & collectum, & singula statim argumenta concludens dicendi genus, plus fidei meretur : apud hos dedisse operam dialecticæ proficiet. Alios fusa, & æqualis, & ex communibus ducta sensibus oratio, magis delectat : ad hos permovendos mutuabimur a Peripateticis aptos, & in omnem disputationem paratos jam locos. Dabunt Academici pugnacitatem, Plato altitudinem, Xenophon jucunditatem : ne Epicuri quidem & Metrodori honestas quasdam exclamationes adsumere, hisque, prout res poscet, uti, alienum erit oratori : neque enim sapientem informamus, neque Stoicorum civitatem, sed eum, qui non quasdam artes audire, sed omnes liberaliter debet. Ideoque

& juris civilis scientiam veteres oratores comprehendebant, & grammaticâ, musicâ, & geometriâ imbuebantur. Incidunt enim causæ plurimæ quidem, ac pæne omnes, quibus juris notitia desideratur: pleræque autem, in quibus hæ quoque scientiæ requiruntur.

XXXII. Nec quisquam respondeat sufficere ut ad tempus simplex quiddam & uniforme doceamur. Primùm enim aliter utimur propriis, aliter commodatis: longèque interesse manifestum est, possideat quis quæ profert, an mutuetur. Deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minimè credas, eminet & excellit. Idque non doctus modò & prudens auditor, sed etiam populus intelligit: ac statim ita laude prosequitur, ut legitimè studuisse, ut per omnes eloquentiæ numeros isse, ut denique oratorem etiam fateatur: quem non posse aliter exsistere, nec exstitisse umquam confirmo, nisi eum, qui, tamquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit: quod adeò negligitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum fex quoque quoti-

diani sermonis, fœda ac pudenda vitia deprehendantur, ut ignorent leges, non teneant senatusconsulta, jus civitatis ultro derideant: sapientiæ verò studium & præcepta prudentium penitus reformident, in paucissimos sensus & angustas sententias detrudant eloquentiam, velut expulsam regno suo: ut quæ olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa & amputata, sine apparatu, sine honore, pæne dixerim sine ingenuitate, quasi una ex fordidissimis artificiiis, discatur. Ego hanc primam & præcipuam causam arbitror, cur tantum ab eloquentiâ antiquorum oratorum recesserimus. Si testes desiderantur, quos potiores nominabo, quàm apud Græcos Demosthenem? quem studiosissimum Platonis auditorem fuisse memoriæ proditum est. Et Cicero, his, ut opinor, refert verbis, *quidquid in eloquentiâ effecerit, id se non rhetorum, sed Academiæ spatiis consecutum*. Sunt aliæ causæ magnæ & graves, quas a vobis aperiri æquum est, quoniam quidem ego jam meum munus explevi, &, quod mihi in consuetudine est, fatis multos offendi:

qui si fortè hoc audirent, certum habeo dicturos, me, dum juris & philosophiæ scientiam, tamquam oratori necessariam, laudo, ineptiis meis plaussisse.

XXXIII. ET *Maternus*, mihi quidem, inquit, susceptum a te munus adeò peregrissè nondum videris, ut inchoassè tantùm, & velut vestigia ac lineamenta quædam ostendissè videaris. Nam quibus instrui veteres oratores soliti sint, dixisti, differentiamque nostræ desidiæ & inscientiæ adversùs acerrima & fecundissima eorum studia demonstraisti: cetera exspecto, ut, quemadmodum ex te didici quid aut illi scirent, aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus juvenes, jam & forum ingressi, confirmare & alere ingenia sua soliti sint: neque enim arte & scientiâ, sed longè magis facultate eloquentiam contineri, nec tu, puto, abnues, & hi significare vultu videntur. Deinde cùm *Aper* quoque & *Secundus* idem annuissent, *Messala*, quasi rursus incipiens: Quoniam initia & semina veteris eloquentiæ satis demonstrassè videor, docendo quibus artibus antiqui oratores institui erudiri que soliti sint, persequar nunc exercitationes

eorum, quamquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot reconditas, aut tam varias res potest, nisi ut scientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiæ accedat : per quæ colligitur eandem esse rationem, & percipiendi, quæ proferas, & proferendi, quæ perceperis : sed si cui obscuriora hæc videntur, isque scientiam ab exercitatione separat, id certè concedet, instructum & plenum his artibus animum, longè paratiorem ad eas exercitationes venturum, quæ propriæ circa oratoriam videntur.

XXXIV. ERGO apud majores nostros juvenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus jam domesticâ disciplinâ, refertus honestis studiis, deducebatur a patre, vel a propinquis, ad eum oratorem, qui principem in civitate locum obtinebat : hunc sectari, hunc prosequi, hujus omnibus dictionibus interesse, sive in judiciis, sive in concionibus adsuescebat, ita ut altercationes quoque excipere, & jurgiis interesse, utque sic dixerim, pugnare in prælio disceret : magnus ex hoc usus, multum constantiæ, plurimum judicii juvenibus

statim contingebat, in mediâ luce studentibus, atque inter ipsa discrimina, ubi nemo impunè stultè aliquid, aut contrariè dicit, quominus & iudex respuat, & adversarius exprobret, ipsi denique advocati aspernentur. Igitur verâ statim & incorruptâ eloquentiâ imbuebantur: & quamquam unum sequerentur, tamen omnes ejusdem ætatis patronos in plurimis & causis & judiciis cognoscebant: habebantque ipsius populi diversissimarum aurium copiam, ex quâ faciliè deprehenderent quid in quoque vel probaretur, vel displiceret. Ita nec præceptor deerat optimus quidem, & electissimus, qui faciem eloquentiæ, non imaginem præstaret: nec adversarii & æmuli, ferro, non rudibus dimicantes: sed auditorium semper plenum, semper novum, ex invidis & faventibus, ut nec bene dicta dissimularentur. Scitis enim magnam illam & duraturam eloquentiæ famam non minùs in diversis subselliis parari, quàm suis: quinimmo constantius surgere ibi, fidiùs corroborari. Atque hercule sub ejusmodi præceptoribus juvenis ille, de quo loquimur, oratorum discipulus, fori auditor, sectator judiciorum, eruditus & ad-

fuefactus alienis experimentis, cui, quotidie audienti, notæ leges, non novi iudicum vultus, frequens in oculis consuetudo concionum, sæpe cognitæ populi aures, five accusationem susceperat, five defensionem, solus statim & unus cuicumque causæ par erat. Nonodecimo ætatis anno L. Crassus C. Carbonem, uno & vicesimo Cæsar Dolabellam, altero & vicesimo Asinius Pollio C. Catonem, non multò ætate antecedens Calvus Vatinius, iis orationibus infecuti sunt, quas hodieque cum admiratione legimus.

XXXV. AT nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenas scholasticorum, qui rhetores vocantur : quos paullo ante Ciceronis tempora exstitisse, nec placuisse majoribus nostris, ex eo manifestum est, quòd, L. Crassus & Domitio censoribus, cludere, ut ait Cicero, ludum impudentiæ iussi sunt. Sed, ut dicere institueram, deducuntur in scholas, quibus, non facilè dixerim, utrumne locus ipse, an condiscipuli, an genus studiorum plus mali ingeniis adferant. Nam in loco nihil reverentiæ, sed in quem nemo nisi æque imperitus intrat. In condiscipulis nihil profectûs, cùm pueri inter

pueros, & adolescentuli inter adolescentul-
los, pari securitate & dicant, & audiantur.
Ipsæ verò exercitationes magnâ ex parte
contrariæ. Nempe enim duo genera ma-
teriarum apud rhetores tractantur, suasoriæ,
& controversiæ. Ex iis suasoriæ quidem,
etsi tamquam planè leviores & minus pru-
dentiae exigentes, pueris delegantur; con-
troversiæ robustioribus adsignantur, quales
per fidem, & quàm incredibiliter compo-
sitæ! Sequitur autem ut materiæ, abhor-
renti a veritate, declamatio quoque adhi-
beatur. Sic fit ut tyrannicidarum præmia,
aut vitiatarum electiones, aut pestilentiae
remedia, aut incesta matrum, aut quid-
quid in scholâ quotidie agitur, in foro vel
rarò, vel numquam, ingentibus verbis per-
sequantur: cùm ad veros iudices ventum
est, ***** rem cogitare, nihil humile,
nihil abjectum eloqui poterat.

XXXVI. MAGNA eloquentia, sicut flam-
ma, materiâ alitur, & motibus excitatur,
& urendo clarescit. Eadem ratio in nostrâ
quoque civitate antiquorum eloquentiam
provexit. Nam etsi horum quoque tem-
porum oratores ea consecuti sunt, quæ,
compositâ, & quietâ, & beatâ republicâ,

tribui fas erat : tamen istâ perturbatione ac licentiâ plura sibi adsequi videbantur, cùm, mixtis omnibus, & moderatore uno carentibus, tantum quisque orator sciret, quantum erranti populo persuaderi poterat. Hinc leges assiduæ & popolare nomen, hinc conciones magistratuum pæne pernoctantium in rostris, hinc accusationes potentium reorum, & adsignatæ etiam domibus inimiciæ, hinc procerum factiones, & assidua senatûs adversûs plebem certamina : quæ singula etsi distrahebant rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, & magnis cumulare præmiis videbantur : quia quantò quisque plus dicendo poterat, tantò faciliùs honores adsequebatur ; tantò magis, in ipsis honoribus, collegas suos anteibat ; tantò plus apud principes gratiæ, plus auctoritatis apud patres, plus notitiæ ac nominis apud plebem parabat : hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant : hos ituri in provincias magistratus reverebantur, hos reversi colebant : hos & præturæ & consulatus vocare ultro videbantur : hi ne privati quidem sine potestate erant, cùm & populum, & senatum consilio & aucto-

ritate regerent : quinimmo sibi ipsi persuaserant, neminem sine eloquentiâ aut adsequi posse in civitate, aut tueri conspicuum & eminentem locum : nec mirum, cùm etiam inviti ad populum producerentur : cùm parum esset in senatu breviter cenfere, nisi qui ingenio & eloquentiâ sententiam suam tueretur : cùm in aliquam invidiam aut crimen vocati, suâ voce respondendum haberent, cùm testimonia quoque in publicis non absentes, nec per tabellam dare, sed coram & præsentes dicere cogerentur. Ita ad summa eloquentiæ præmia magna etiam necessitas accedebat, & comoda. Disertum haberi, pulchrum & gloriosum : sed contrâ mutum & elinguem videri, deforme habebatur. Ergo non minus rubore, quàm præmiis stimulabantur : ne clientelarum loco potiùs, quàm patronorum numerarentur : ne traditæ a majoribus necessitudines ad alios transfirent : ne tamquam inertes, & non suffecturi honoribus, aut non impetrarent, aut impetratos malè tuerentur.

XXXVII. NESCIO an venerint in manus vestras hæc vetera, quæ & in antiquorum bibliothecis adhuc manent, & cùm

maximè a Muciano contrahuntur : ac jam undecim, ut opinor, Actorum libris, & tribus Epistolarum composita, & edita sunt. Ex his intelligi potest Cn. Pompeium & Marcum Crassum non viribus modò & armis, sed ingenio quoque & oratione valuisse : Lentulos, & Metellos, & Lucullos, & Curiones, & ceteram procerum manum, multum in his studiis operæ curæque posuisse : nec quemquam illis temporibus magnam potentiam, sine eloquentiâ, consecutum. His accedebat splendor rerum, & magnitudo causarum, quæ & ipsa plurimum eloquentiæ præstant. Nam multum interest, utrumne de furto, aut formulâ, & interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis fociis, & civibus trucidatis : quæ mala sicut non accidere melius est, isque optimus civitatis status habendus est, quo nihil tale patimur : ita cum acciderent, ingentem eloquentiæ materiam subministrabant. Crescit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quifquam claram & illustrem orationem efficere potest, nisi qui causam parem invenit. Non, opinor, Demosthenem orationes illustrent, quas adversus tutores suos com-

posuit: nec Ciceronem, magnum oratorem P. Quintius defensus aut Licinius Archias faciunt: Catilina, & Milo, & Verres, & Antonius, hanc illi famam circumdederunt: non, quia tanti fuit reipublicæ malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent: sed, ut subinde admonere, quæstionis meminerimus, sciamusque nos de eâ re loqui, quæ facilius turbidis & inquietis temporibus existit. Quis ignorat utilius ac melius esse frui pace, quàm bello vexari? Plures tamen bonos præliatores bella, quàm pax ferunt. Similis eloquentiæ conditio. Nam quò sæpius steterit tamquam in acie, quóque plures & intulerit ictus, & exceperit, quò major adversarius, eò acrior, qui pugnas sibi asperas desumpserit, tantò altior, & excelsior; & illis nobilitatus criminibus, in ore hominum agit, quorum ea natura est, ut securam velint.

XXXVIII. TRANSEO ad formam & consuetudinem veterum iudiciorum: quæ etsi nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, & liberæ comperendinationes erant, & mo-

dum dicendi sibi quisque fumebat, & numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. Primus hujusmodi spatia, tertio consulatu, Cn. Pompeius adstrinxit, imposuitque veluti frenos eloquentiæ, ita tamen, ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud prætores gererentur : apud quos quantò majora negotia olim exerceri solita sint, quod majus argumentum est, quàm quòd causæ centumvirales, quæ nunc primum obtinent locum, adeò splendore aliorum judiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis, neque Cæsaris, neque Bruti, neque Cœlii, neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Asinii, quæ *pro heredibus Urbinæ* inscribuntur, ab ipso tamen Pollione mediis divi Augusti temporibus habitæ, postquam longa temporum quies, & continuum populi otium, & assidua senatûs tranquillitas, & maximi Principis disciplina, ipsam quoque eloquentiam, sicut omnia alia, pacaverat ?

XXXIX. PARVUM & ridiculum fortasse videbitur, quod dicturus sum, dicam tamen, vel ideo, ut rideatur. Quantum hu-

militatis putamus eloquentiæ attulisse penulas istas, quibus adstricti & velut inclusi cum iudicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria & tabularia credimus, in quibus jam fere plurimæ causæ explicantur? Nam quomodo nobiles equos cursus & spatia probant; sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi & soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. Ipsam quinimmo curam & diligentis styli anxietatem contrariam experimur: quia sæpe interrogat iudex; quando incipias: & ex interrogatione ejus incipiendum est. Frequenter probationibus & testibus, silentium patronus indicit: unus inter hæc dicenti ac alter adfistit, & res velut in solitudine agitur. Oratori autem clamore plausuque opus est, & velut quodam theatro: qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant: cum tot pariter ac tam nobiles forum coarctarent: cum clientelæ quoque, & tribus, municipiorum etiam legationes, ac pars Italiæ periclitantibus adfisteret: cum in plerisque judiciis crederet populus Romanus suâ interesse quid judicaretur. Satis constat C. Corneliū, & M. Scaurum, & T. Milonem, &

L. Bestiam, & P. Vatinium, concursu totius civitatis & accusatos & defensos : ut frigidissimos quoque oratores, ipsa certantis populi studia, excitare & incendere potuerint. Itaque hercule ejusmodi libri existant, ut ipsi quoque, qui egerunt, non aliis magis orationibus censeantur.

XL. JAM verò conciones assiduæ, & datum jus potentissimum quemque vexandi, atque ipsa inimicitiarum gloria, cum se plurimi disertorum, ne a P. quidem Scipione, aut Sullâ, aut Cn. Pompeio abstererent, & ad incessendos principes viros, ut est natura invidiæ, populi etiam histriones auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant ! Non de otiosâ & quietâ re loquimur, & quæ probitate & modestiâ gaudeat : sed est magna illa & notabilis eloquentia, alumna licentiæ, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute, contumax, temeraria, arrogans, quæ in bene constitutis civitatibus non oritur. Quem enim oratorem Lacedæmonium, quem Cretensem accepimus ? quarum ci-

vitatum severissima disciplina, & severissimæ leges traduntur. Ne Macedonum quidem, ac Persarum, aut ullius gentis, quæ certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, plurimi Athenienses oratores exstiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut sic dixerim, omnes poterant. Nostra quoque civitas, donec erravit, donec se partibus, & defensionibus, & discordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in senatu concordia, nulla in judiciis moderatio, nulla superiorum reverentia, nullus magistratuum modus, tulit sine dubio valentiorē eloquentiam, sicuti indomitus ager habet quasdam herbas lætiores. Sed nec tanti reipublicæ Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur & leges : nec bonæ formæ eloquentiæ Cicero tali exitu pensavit.

XLI. Sic quoque, quod superest ex antiquis oratoribus, forum, non emendatæ, nec usquam ad votum compositæ, civitatis argumentum est. Quis enim nos advocat, nisi aut nocens, aut miser ? quod municipium in civitatem nostram venit, nisi quod aut vicinus populus, aut domestica discordia agitat ? quam provinciam

tuemur, nisi spoliata vexataque? Atqui melius fuisset non queri, quàm vindicari. Quòd si inveniretur aliqua civitas, in quâ nemo peccaret, supervacuus esset inter innocentes orator, sicut inter sanos medicus. Quomodo tamen minimum usûs minimumque profectûs ars medentis habet in his gentibus, quæ firmissimâ valetudine ac saluberrimis corporibus utuntur: sic minor oratorum obscuriorque gloria est inter bonos mores, & in obsequium regentis paratos. Quid enim opus est longis in senatu sententiis, cùm optimi citò consentiant? Quid multis apud populum concionibus, cùm de republicâ non imperiti & multi deliberent, sed sapientissimus & unus? Quid voluntariis accusationibus, cùm tam rarò & tam parcè peccetur? Quid invidiosis & excedentibus modum defensionibus, cùm clementia cognoscentis obviam periclitantibus eat? Credite, optimi, &, in quantum opus est, disertissimi viri, si aut vos prioribus sæculis, aut isti, quos miramur, his nati essent, ac deus aliquis vitas vestras, vestra tempora repentè mutasset; nec vobis summa illa laus & gloria in elo-

quentiâ, neque illis modus & temperamentum defuisset. Nunc quoniam nemo eodem tempore adsequi potest magnam famam & magnam quietem, bono sæculi sui quisque, citra obtrectationem alterius, utatur.

XLII. FINIERAT Maternus. Tum *Messala*: erant quibus contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, nisi jam dies esset exactus. Fiet, inquit *Maternus*, postea arbitrato tuo, & si qua tibi obscura in hoc meo sermone visa sunt, de his rursus conferemus. Ac simul adfurgens, & Aprum complexus, Ego, inquit, te poetis; *Messalla*, antiquariis, criminabimur. At ego vos rhetoribus & scholasticis, inquit. Cùm adrisissent, discessimus.

S U P P L E M E N T U M
D I A L O G I
D E O R A T O R I B U S.

Vid. Pag. 56. lin. 19.

JUVENES, puerilibus institutis sine ullâ privati publicique juris experientiâ per plures annos innutriti, nihil afferunt quod fori dignitatem deceat, aut clientium alat utilitates. At vitia, quæ umbratici doctores iis infudere, irreverenter & temere explicant. Hinc, si præceptorem audaciâ turgidum fuerint nacti, hos videas altâ cervice, torvis oculis, plenis buccis, superboque totius corporis habitu declamationum portenta cum inani verborum fragore crepantes. Contrà si iis fuerit doctor ex illo mellitorum hominum grege, qui fucatæ artis lenociniis ingenii famam aucupantur, crispantes cernas adolescentulos, qui renidenti vultu, fractâ pronuntiatione, gestu supplici verba suspendant, sententias intricent, argutias agglomerent, seque ad om-

nes scenicas artes vertant, quibus fucum faciant, atque suâ admirationem moveant.

2. HISTRIONICA hac institutione eloquentiam perdidimus, quæ non venalibus præceptis, sed egregiâ naturâ in libertatem pronâ & ad quosvis motus paratâ, bonâ mente recti verique studiosâ, magnis exemplis, plurimâ legum scientiâ, fervidâ civium patriæque caritate, longâ ac severâ cùm cogitandi, tum scribendi ac dicendi exercitatione formatur & perficitur. Hæc dum apud nos viguere, floruit simul eloquentia. Ubi senescere cœpere, paullatim quoque eloquentia relanguit; adventitiisque vitiis obruta, jacet consépulta, nec umquam, (utinam me mea fallat opinio) resurget. Constat enim ætatum artiumque omnium experienciâ a modicis & rudibus initiis ad summum perfectumque evectas fuisse bonas hominum mentes: ab illo autem perfectionis apice si semel exciderint, humanarum virium humanæve fortis non esse, unde descensum est regredi.

3. MESSALA, cùm hæc acri intentione dixisset, ad Maternum & Secundum conversus, vestrum est, inquit, altiores illas rerum vices, aut si qua alia est causa cur

ab eloquentiâ deflexerimus, evolvere. Tibi enim, Materne, pro poetico tuo jure, credita deûm arcana. Te, Secunde, quidquid in foro reconditum docuere longa experientia ingensque gloria. Tum subridens *Maternus*, a te, *Messala*, impositas, a nobis susceptas partes exsequemur. At, licet me deûm interpretem dixeris, prior tamen *Secundus* sententiam suam aperiat. In his enim, quas tractamus, quæstionibus explicandis, plus valet usus & meditatio, quam vel divinus numinum afflatus.

4. OBSEQUIAR, inquit *Secundus*; idque tantò libentiùs præstitero, quòd *Messalæ* sententiam potiùs sum confirmaturus, quam novam meamque inducturus. Semper enim existimavi, ut pictores a pictoribus, poetas a poetis, sic oratores ab oratoribus esse instituendos; multùmque vitii esse in scholis rhetorum, qui se doctores eloquentiæ profitentur, quam numquam novere, aut si novere, numquam discipulis sunt tradituri, cùm scholarum tædiis vel decora præceptorum ingenia deterantur, discipulorum obruantur. Lentiùs tamen mutata fuisset veteris eloquentiæ forma, si sola ingruissent scholarum vitia. Ad ubi supervenere pes-

fima exempla, juvenum licentia, popularisque assentatio, tum eloquentia præcipiti casu in exitiabilem irreparabilemque ruinam prolapsa est; nosque ad eas, quibus nunc coarctamur, disertis sermonis angustias fuimus detrusi. Quàm autem pessimis exemplis id fuerit factum ipsi vidistis.

5. ILLORUM enim temporum meministis, quibus hæc civitas famæ, quam armis literisque paraverat, pertæsa, intentatas iniit vias, ut non majorum, sed suis, laudibus celebraretur. Reipublicæ libertas in Principum dominationem cesserat, eorumque artibus cavebatur, ut fastiditâ externâ vetereque gloriâ toti ad domesticas novasque delicias converteremur. Dum in hæc otia resolvimur, & suum quisque ingenium miris modis contorquet, quibus ignotos ad gloriam aditus aperiatur, omnes vicit infelix L. Annæi Senecæ facilitas. Absit a me inhonesta hæc malignitas, ut veras viri laudes deteram. Egregia in eo sapientiæ studia, nec fractum malorum Principum odii animum ipse suspexi semperque suspiciam. At neque veritas patitur ut, quam perniciem eloquentiæ intulerit, dissimulem.

6. CETÈRUM naturâ fortunâque paratus fuit Seneca, ut eam literis mutationem invehret. Copiosum enim illi erat ingenium, molle, amœnum, eruditio multiplex, majorque commendatio ex sapientiæ studiis, quæ numquam plus laudis obtinent, quàm cùm mores periere. Usus & sæculi sui auribus, dicendi genus attemperavit facile, breve, sermoni proximum, verbis circumcissum, sententiis frequens, & jugi vitiorum infectione ad admirationem compositum. Mirum ut placuit nova hæc orationis species, in quâ cuivis obvia semperque expedita ingenii ac virtutis ostentatio. Forum Senecæ laudibus statim perfonuit. Incensa ad imitandum omnium studia. Super hæc adfuit fortuna, quæ eum aulæ deliciis, fortè & libidinibus, immiscuit. Subsecuta mox Caii Cæsaris invidia, deinde pericula, quibus æquè inclaruit. Novissimum tandem ac maximum celebritatis adjumentum Nero Princeps discipulus, post interfectus, ingenii famæ pondus & splendorem addidit. Tum puduit eloquentiæ, quæ apud animos novitatis furore circumactos non modò nihil pristinæ dignitatis retinebat, sed cujus etiam ars cultusque in ludibria verterant. Fa-

vebat adhuc temporum ratio, quibus virtus erat pavida, sceleri nihil illicitum. Utrique contraria eloquentia, quæ huic lentior, illi invalidior videbatur. Juvit ergò in hac temporum acerbitate verbis parcere, præcipitare sensus, momento exitium inferre aut avertere, & si esset pereundum, insigni dicto notescere. His dulcibus Senecæ vitiis tantisque fortunæ varietatibus victa est eloquentia, & disertis sermonis invecita necessitas.

7. MUTATIS tamen postea temporibus, cum vigilantissimus Vespasianus, priscae virtutis quâ sese Romana res in summum laudis fastigium olim extulit observantissimus, publicam tranquillitatem simul & libertatem restituit, studiis addidit decus & emolumentum, illuxit spes emendari posse fori ingenia. Conspirabat non modò voluntas Principis, qui optima quæque laudibus & præmiis promovebat: aderant quoque ejus filiorum exempla, dum literarum monumentis generis sui nobilitatem, partamque bellis gloriam amplificant. At præter quàm quòd vitiata semel ingenia, plerumque sunt inemendabilia, quominus emendarentur obstitit juvenilis licentia &

popularis favor. Vobis enim compertum est quàm audacter, post prostratam forenfem eloquentiam, eruperit juvenum licentia. Nihil modesti, nihil antiqui moris fuit reliquum. Antè ne nobilissimis quidem adolescentibus locus erat, nisi aliquo consulari producente, qui eos ostenderet foro, adsignaret famæ. Ubi autem exarsit licentia, refractis pudoris & reverentiæ claustris, omnia omnibus patuere. Juvenes sine fautore, sine commendatore, solâ suâ audaciâ confisi, non inducuntur, sed irrum-punt. Non eos moratur loci majestas, legum sanctitas, officii dignitas : ne eos quidem movet novitatis & tenuitatis suæ conscientia. Quantò quis obscurior, tantò est arrogantior.

8. IN hac mali summâ unicum supererat subsidium, famæ periculum. Leve illud & extremum præsidium infregit Largius Licinius. Is enim, ne fama foret in ancipiti, primus auditores corrogavit, pretio implevit subsellia, ingenti coronâ se accinxit, infinitos clamores conduxit. Quos cum audiisset Domitius Afer, forense artificium periisse exclamavit. Perire quidem cœpe-

rat, nunc verò propè funditus exstinctum & eversum est. Nam si paucos exceperis, quos excelsa mens a liberalibus honestisque studiis nondum retraxit, ceteros omnes sequuntur auditores, actoribus similes, conducti & redempti mancipes. Convenitur in mediâ basilicâ, ubi tam palam sportulæ, quàm in triclinio dantur. Ex judicio in judicium pari mercede transitur. Græcâ quidem Latinâque linguâ tantam fœdritatem notavimus; &, ob novam infamiam, novis excogitatis nominibus, σοφοκλήεις illos & *laudicenos* irrisimus. Quibus tamen jocularibus dicteriis vitium non fustulimus; sed, quod vulgò contingit, celebritatem fiduciamque ei addidimus.

9. INDE crescit in dies indignitas; nec tantùm ingenui, sed & servi, vix pueritiam egressi, ad laudandum trahuntur: nec intelligentes, aut intelligentibus similes, sed ne audientes quidem, maximè si quis imperitissimus, ideoque laudum avidissimus juvenis ad dicendum accesserit, basilicas implent clamoribus, aut potius ululatibus. Neque enim alio vocabulo potest exprimi theatri quoque indecora laudatio. Quæ cùm reputo fori nostri propudia, haud mi-

ror, Materne, te jam dudum receptui cecinisse, & cum perierit forensis gloria, te Musis totum te addixisse. Id unum oro, quoniam nostræ disputationi, de causis corruptæ apud nos eloquentiæ finem impositurus es, addas velim utrum tibi sit meliorum temporum spes, & quæ possit esse emendationis ratio doceas.

10. FATEOR, inquit *Maternus*, me irrepentibus in forum vitiis haud mediocriter fuisse commotum. Magis adhuc me offendeat; quod in dies invalesceret ferox scelus, pudendum cum defenderetur, exitiabile si impugnaretur. Nondum tamen a forensi studio fuisset retractus, ni imperiosior natura me Musis devovisset. Certum enim ac deliberatum mihi erat, quod in foro nobilissimum & incorruptum supererat sequi, veterum oratorum exempla non eadem eloquentiæ vi, quam nostra non ferunt tempora, sed pari constantiâ æmulari, pro virili parte adversus imminencia mala me accingere, & civium fortunas, dignitatem, salutem tueri. At, ut modò dixi, naturæ aliò trahenti parere jussus, ad tranquilliora & securiora Musarum castra

transfugi. Animo tamen hæret semper fori amor & cura.

II. SÆPE etiam, cùm meditabundus solusque obambulo, in forenses revolvor cogitationes, mecumque reputo veteris eloquentiæ casum, disertis nostri sermonis originem, utriusque causas & utilitates. Quid hac super re mihi visum explicabo, non contradicendi studio, neque ut sensus meos persuadeam; sed ut in hac disputatione partes meas impleam, nostrisque vel discordibus sententiis magis elucescat veritas. Ignoscat itaque Aper, si hujus temporis ingenia majorum ingeniis non anteferam, licet nostra minimè deprimam. Ne succenseat Messala, quem tu quoque, Secunde, adfectatus es. Vitia, quæ acerrimè, ut integerrimos decebat viros, exagitasti, ego pariter odi. Vos tamen rhetoribus haud ita infensos voluissim, non quòd eos renovandæ eloquentiæ habiles existimem, sed quòd multos noverim morum integritate, severitate disciplinæ, literarum cultu formandæ juventuti utilissimos. Hos etiam inter unus eminere cœpit, qui quantum hac in re consequi valet humana industria, tantum præstabit. Illum prior ætas lau-

dasset, mirabitur postera. At ne tibi, Secunde, vana spes illudat : neque hujus, neque aliûs cujusvis artificio reviviscet eloquentia, quam, cùm nondum pullulassent nostræ ætatis vitia, rerum & temporum necessitate amisimus.

12. NIHIL enim hîc constans & æternum : omnia mutationi obnoxia. Atque ut corporibus valetudinis, ita quoque ingeniis fatale est summum claritatis incrementum. Ubi primùm crescere non possunt, statim decrescunt, & semper in deterius vergunt. Ea est humanarum rerum suprema lex, cui omnis ætas, gentes omnes, quæ suâ memoriam reliquere, ante nos paruerunt. Insuper viget egregia quidem, dura tamen, naturæ necessitas, numquam magis quàm in literis potens. Una enim & simplex unicum tantum modò patitur exemplar, ad quod, si semel emicuit, accedere arduum est, quod superare velle vanum est & absurdum. Ineluctabile illud fatum ne vincere quidem potuit ipsa Græcia, fecundissima ingeniorum parens. Unicus illi Homerus, unicus Plato, unicus Demosthenes. Pari lege premimur ; nec ve-

reor superba futuræ ætatis judicia: ut apud nos unus est Virgilius, unus quoque erit Cicero. Per septingentos ferme annos de hac exemplaris gloriâ oratoribus nostris certare licuit. Postquam intonuit sublime & eloquentissimum Ciceronis os, desiit certamen. Occupatâ eloquentiæ gloriâ, nova laus per disertum dicendi genus fuit quaerenda, quod ipsa invexisset mutata reipublicæ forma.

13. TEMPORIBUS enim & fortunæ semper attemperata est oratio. Apud agrestes ferocesque homines, pauca sunt verba, dura, ac vix juncta, quæ necessitati tantum sufficiant. Contrà iis, qui Principum arbitriis reguntur, regnorumque tranquillitati & opibus insuevere, elegans copiosusque sermo, ad assentationem compositus, qui otio & luxui abundè suppetat. Gentibus autem, quæ communi societatis legumque vinculo continentur, at primævum libertatis jus retinere, quod singuli vel capitis periculo defendere teneantur, & a nemine sine scelere violari valeat, prompta, acris, vivida pugnaxque oratio. Et si fortè interna orientur dissidia, aut si externa vis servitium minitans ingruat, statim in eloquentiæ fulmi-

na erumpunt, quibus aut turbida ingenia editionum flammæ exfufcitant, aut egregii cives publicos hoſtes arceant, & commune libertatis bonum tueantur, eloquentiâ fuâ haud minùs, quàm armis, terribiles.

14. INDE liberas apud gentes nobilitata tot oratorum nomina. Inde oratorum ſummus, Demofthenes, ad ſummum eloquentiæ gloriæque faſtigium evectus eſt. Vidit patriam, deliciis diſfluentem, opibus corrumpi facilem, nec jam ſervitium paventem. Vidit patriæ inhiantem regem, victoriis nobilem, exercitibus formidandum, auri copiâ ſuperbum, dolo, virtute potentem, omnia auſurum, dum modò invifam ſibi libertatem exſcinderet. Unus Demofthenes, ſolâque fuâ eloquentiâ armatus, adverſus domeſticos externosque hoſtes ſtat interritus: patriam a veterno revocat, & novo libertatis amore ſuccendit: Philippum eludit, artes ejus reteggit, ei conflat odia. Quantis opus fuit eloquentiæ fulguribus, ut animos perſtringeret? Quantâ orationis vi, ut parata tot machinamenta ſubverteret? Quot illi ſubeunda pericula! At iis valeſcebat diſcriminibus. Patriæ caritate, ſervitii odio, libertatis æſtu in-

stinctus, certâque immortalitatis spe, quam jam præsentiscebatur, animatus, nihil valebat nisi excelsum, nisi sublime, sine ullo privatæ utilitatis studio, ob patriam tantum & publicam.

Ernestus in Editione C. Corn. Taciti Ann. 1772
vulgatâ, loca, quæ sequuntur, sic legit.—

Pag.	1.	lin.	4.	deest	<i>eloquentiæ</i>
	8.	23.			<i>ac assidua</i>
	9.	12.		deest	<i>se</i>
	ib.	14.			<i>prævaluere</i>
	11.	10.		deest	<i>suam</i>
	12.	1.			<i>coronam vice coram</i>
	ib.	14.		deest	<i>in ante ingenio</i>
	13.	3.			<i>tum abire: quod si non, &c.</i>
	ib.	9.			<i>quibus morum indoles, &c.</i>
	ib.	24.			<i>hoc illis alterius, &c.</i>
	15.	18.		deest	<i>o</i>
	ib.	22.			<i>nostrorum</i>
	18.	15.			<i>illos & ad pugnaminatos, &c.</i>
	ib.	19.			<i>confugere</i>
	19.	3.			<i>ingentis</i>
	22.	15.			<i>in hac sua, &c.</i>
	ib.	16.			<i>an quod timent ?</i>

23.	12.	<i>Vipſtanus</i>
25.	10.	<i>ſolatio</i>
ib.	13.	deeft <i>alius</i>
26.	5.	deeft <i>eſt</i>
ib.	11.	<i>ſignatione</i>
ib.	15.	<i>c. c. annis</i>
27.	6.	deeft <i>nos</i>
29.	8.	<i>utinam imitatus non eſſet, &c.</i>
32.	4.	<i>ferat</i>
ib.	7.	<i>exſpectaverit</i>
33.	4. &	<i>alibi Attii</i>
ib.	18.	ad vocem <i>populo</i> periodum ponit
ib.	24.	<i>ſatiſfecit</i>
34.	9. 10.	<i>ſive in univerſa parte fac- tum, in quibus, &c.</i>
ib.	18.	deeft <i>in</i>
35.	ult.	<i>locosque lætiores</i>
37.	22.	<i>ſanitatē infirmitate & jejunio</i>
ib.	25.	ad vocem <i>contingat</i> perio- dum ponit
38.	7.	<i>gravitate</i>
ib.	12.	deeft <i>eſt</i>
ib.	19.	<i>quo torrente, quo impetu</i>
39.	3.	<i>& alias veſtris, &c.</i>
40.	17.	<i>manum</i>
ib.	21.	<i>ſuperſunt</i>
41.	6.	<i>non deſtitit</i>
ib.	15.	<i>adeo malim oratorem</i>
42.	13.	<i>dejeetus</i>
ib.	21.	<i>aliud nobis agmen produceret, pluriſque</i>

44. 24. *omnis cuiuspiam familiae
suboles*
47. 3. *vobis utique*
- ib. 11. *omnis*
49. 16 Sqq. *mutuabimur aliquid a Peri-
pateticis. Hi aptos, & in om-
nem disputationem paratos jam
locos dabunt; Academici, &c.*
- ib. 22. *poscit*
50. 8. 9. *respondeat: sufficit, &c.*
51. 20. *deest refert*
52. 16. 17. *juvenes jam, & forum in-
gressuri*
- ib. 22. *deest quoque*
- ib. ult. *exercitationem*
53. 19. *principem locum in civitate*
58. penult. *deest in*
60. 2. *Quinctius*
- ib. 21. *nolint*
- ib. 24. *aptior est* ita erit eloquen-
tia, tanto illud, &c.*
61. 3. *defunt hujusmodi spatia*
62. 22 Sqq. *& municipiorum legationes,
ac partes, &c. adsisterent*
63. 14. *populi quoque*
- ib. 19. *magna ista*
- ib. ult. *accipimus*
64. 5. *Athenienses plurimi*
- ib. 20. *deest ex*
- ib. 23 Sqq. *argumentum est quidem,
quod nemo nos &c. miser. quod, &c.*

BREVIS, ET DISTINCTA

SUMMA PRÆCEPTORUM

DE ARTE DICENDI

EX TRIBUS CICERONIS LIBRIS

DE ORATORE COLLECTA.

CUM in eo summa laus sita sit, si ea, quæ perfecta sunt aut præstemus, aut certe cupiamus: alterum posse naturæ est: alterum autem velle à nobis ipsis quodam modo proficisci videtur. Sed quia non ita in omnes liberalis natura fuit, ut ingenio, ac judicio, quibus maximæ res perficiuntur, excellant: reliquum est, ut aggrediamur saltem id, quod egregie ad exitum perducere paucissimis licet. Ego in artis poeticæ interpretatione quæ potui tum à Tryphone accepta, tum à me ipso inventa diligenter expressi, & omnino, quòd sine arrogantia dictum velim, nonnullum iis, qui artificiosa carmina chartis mandare cupiunt poeticæ artis lumen ostendi. Sed

cum cogitarem inter poetam, atque oratorem similitudinem, & quasi affinitatem esse quandam, ut ad suum uterque finem eadem via, aut certe paulum diversa tenderet: feci libenter ut ex oratoriæ facultatis fontibus ad artis poeticæ cognitionem quicquid liceret derivarem. Sumpsi igitur in manus eum, qui inter latinos oratores in primis excelluit: Ciceronem scilicet, cujus scripta ii, qui vere in literis sapiunt perquàm raro de manibus deponunt: neque vero omnes illius libros ad hanc operam converti, ut inde artis præcepta colligerem, sed eos potissimum, quos ille accuratissime scripsit, quasi ut emendaret, ac perficeret ea, quæ de arte Rhetorica adolescentulus literis mandaverat. Hi sunt tres de Oratore libri, in quibus cum docere velit ea, quæ ad oratorem pertinent, quantus ipse sit orator perspicue patefacit. Hinc quæcunque fuscè ab illo de arte traduntur, ita sumpsi, ut in unum locum coacta, ordineque exposita facile à legentibus cognosci possint. Quoniam autem utilissima eloquentissimi oratoris documenta quodam modo pollui, atque inquinari à me putassem, si meis verbis, meaque ora-

tione exponerentur; qui tantum ab illius eloquentia, quantum ab ætate disto, ipsa Ciceronis verba simul cum præceptis accepi, ne alterum alteri deesse videretur. Qua in re cum fore suspicatus essem, ut hæc de arte præcepta minus fortasse paterent: cum non omnes eodem modo ad intelligendum aptos natura finxerit: necessarium duxi exemplis uti, ut, quod obscurum alioquin videretur quasi adjuncto lumine clarum esset: quòd si exemplis ars illustratur, atque indiget, certe ea potissimum afferenda sunt exempla, quæ minimum ab arte discedunt. Unde igitur ea sumerem potius, quàm ab eo, qui & artem perfectissime calluit, & ingenio ita valuit, ut non facile distinguas: utrum ingenium arte juverit: an artem ingenio illustraverit? Unus mihi Cicero pro omnibus fuit. Ex illius orationibus ad artis præcepta insignes locos accommodavi. Ubi ille testimonium attulerat veterum oratorum ac poetarum, quorum libri quanto Ciceronis libris inferiores fuerunt, tanto magis exempla, quæ ipsi posuimus iis, quæ ille attulit antecellunt. Atque hoc

quidquid est laboris tum communis utilitatis causa libenter suscepi, tum etiam ut perfectum illud, de quo initio dixi, cum præstare non possim, me tamen cupere homines intelligant. Cum is igitur sit orator hoc tam gravi dignus nomine, qui quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda prudenter, & composite, & ornatè, & memoriter dicat cum quadam etiam actionis dignitate, ab illo penitus pernoscendi sunt omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit ad mentes auditorum vel ad iram, aut odium, aut dolorem incitandas; vel ab iisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandas. Hoc enim est proprium oratoris oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumque vis: cum in rerum, & temporum ordine, in consiliorum ratione, in variis rerum eventis posita, non parum afferat ad persuadendum utilitatis. Neque legum, aut juris civilis scientia negligenda est: ut si de testamentis, de hæreditatibus, de obligationibus, de actionibus,

de emptione, & venditione, de locatione, de pecuniis repetundis, de pænis, de ficiariis, de veneficiis dicendum contigerit (quod ferè sæpiſſime fit) poſſit prudenter, compoſite, copioſeque dicere. Accedat eodem oportet ſcientia rei militaris, ſiquando occurrerit aut contra imperatorem, aut pro imperatore diſſerere, de Republica, de bello, de pace, de induciis, de præſidio militum, de cuſtodia civitatis. Adſit etiam neceſſe eſt lepos quidam, facetiæque & eruditio libero digna homine, celeritasque & brevitās & reſpondendi, & laeſcendi ſubtili venuſtate, atque urbanitate conjuncta. Quid dicam de philoſophia? quæ cum in tres partes diſtributa ſit in naturæ obſcuritatem, in diſſerendi ſubtilitatem, in vitam, atque mores, duo illa relinquenda, idque ejus ocio, ac inertiae largiendum; tertium, quod ſemper illius fuit, niſi tenuerit magnus eſſe omnino minime poterit. Quare hic locus de vita, & moribus totus eſt ei perdiſcendus, ut cum oportuerit de rebus bonis, aut malis: expetendis, aut fugiendis: honeſtis, aut turpibus: utilibus, aut inutilibus: de virtute: de juſtitia:

de continentia : de prudentia : de magnitudine animi : de liberalitate : de pietate : de amicitia : de fide : de officio : cæterisque virtutibus : contrariisque vitiis facillime eloquatur. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque sine legum, moris, juris scientia : neque natura hominum incognita, ac moribus in his ipsis rebus satis callide versari, ac perite poterit. Quòd si hæc non subsunt ab oratore percepta, & cognita aut nullus sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quàm verborum : vel etiam optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis nulla subiecta sententia, neque scientia ? Et certe nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat, & redundet oportet oratio, quæ nisi subest ab oratore percepta, & cognita inanem quandam habet elocutionem, ac penè puerilem. Unde non sine ratione illius artem nullis terminis circumscribunt, quo minus ei liceat vagari quàm velit. Etenim cum cæteræ ferè artes seipsæ per se singulæ

tueantur, oratoris autem, quæ est scienter, & perite, & ornatè dicere non habet definitam aliquam regionem, cujus finibus septa teneatur, cum plena, perfectaque esse nequeat, nisi de omnibus rebus possit varie, copiosèque dicere. Quare maximo in errore versantur, qui artem minime putant esse hanc dicendi. Quòd ita nati simus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & adversarios minaciter terrere, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus confirmare, & id, quod contra diceretur refellere, ac ad extremum deprecari aliquid, & conqueri, non advertentes artem esse imitationem, atque animadversionem naturæ, cum nonnullos temere hæc facere, ac sine ulla ratione videamus, nonnullos autem institutione, atque observatione rem dissolutam, divulsamque conglutinare, & ratione quadam constringere, quod totum proculdubio artis est, non fortunæ, aut casus existimandum. Quam ob rem cum ignota quondam omnibus, ac diffusa late viderentur excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere: his adhibita est extrinsecus

animadversio quædam, qua in ordinem, artemque redigerentur. De quibus omnibus: ut, quemadmodum proposuimus: aliquid pertractemus, ab ipsaque invenienti ratione sumamus exordium, non ignorandum est, omnem orationem esse aut de infinitæ rei quæstione sine designatione personarum, & temporum: aut de re certis in personis, ac temporibus locata. Infinita mihi videtur, in qua aliquid generatim quæreretur: hoc modo: an intueri lucem ei fas esse videatur, qui à se hominem occisum esse fateatur. Certa autem, in qua quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cujuscumque sunt, quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur. Eæ mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando, aut in laudatione (ut adjunxit Aristoteles) esse positæ. Sed istæ omnes controversiæ ad universi generis vim, & naturam referuntur. Nam si quærat^{ur} interfecit Clodium Milo defendendæ salutis causa, nihil pertinet ad oratoris locos Milonis persona. De ipso enim universo genere infinita quæstio est: num pæna videatur esse afficiendus, qui alterum vitæ

tuendæ causa interemerit. Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit ex rei persona, ac non generum ipsorum universa disputatione quæatur. Itaque omnia necessario à tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas revolvuntur. In utraque autem re quicquid in controversiam venit, in eo quæri solet: factum ne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur. Nam illud, quod quidam adjungunt: recte ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit quærimus. Existunt etiam controversiæ ex scripti interpretatione, cum aut scriptum sit ambiguum, aut contrarium, aut dissidens à scribentis sententia. Istæ autem controversiæ non debent à facti qualitate seungi. Nunquam enim tam quæritur quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto. Ita tria omnino remanent, quæ in disceptationem, aut controversiam cadere possunt: an aliquid sit, quale sit, & quid sit. Quam ob rem danda opera est, ut orator primum reum examinet, ut causa cognita, statim quæ sit causa ambigui cogitet an facti, an qualitatis, an definitionis. Ac omnes ferè causæ, quæ quidem

sunt criminum plerunque inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, de ficariis, de veneficiis, de peculatu inficiari necesse est. Sæpe autem non fit nec ne, sed qualis sit quæritur : ut in causa Milonis, in qua nihil de Clodii nece negabat, sed id jure. Ut vim vi illatam propularet : factum esse dicebat. Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. Postremo quid vocetur quæritur, in qua parte illud animadvertendum est, non esse affectandas minutas illas definitiones verbi, de quo disceptatur, sed omni copia dicendi dilatandum, & explicandum, ne definitio reprehenso verbo uno, aut addito, aut adempto è manibus extorqueatur, neve redoleat doctrinam, exercitationemque penè puerilem, neve prius à mente judicis præterlabatur, quàm percepta sit. In his autem controversiis pertractandis probatione opus est. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies : una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ ratione tractantur :

ut leges, tabulæ, testimonia, quæstiones
ut: Quod si duodecim tabulæ nocturnum
furem quoquomodo, diurnum vero si se telo
defenderit interfici impune voluerunt, quis
est qui quoquomodo quis interfectus sit
puniendum putet? Archias non est pro-
fessus, immo vero his tabulis professus est,
quæ solæ ex illa professione, collegioque
prætorum obtinent publicarum tabularum
authoritatem. Minitatus est Miloni Clo-
dus. Vos ex Marco Favonio audistis,
Clodium sibi dixisse periturum Milonem
triduo. Clodius impudicus est. Cum so-
rore germana nefarium stuprum fecisse. L.
Lucullus juratus se quæstionibus habitis
dixit comperisse. Altera est, quæ tota in
disputatione, & argumentatione oratoris
collocata est. Ita in superiori genere de
tractandis argumentis, in hoc autem etiam
de inveniendis cogitandum est. Et primum
genus illud earum rerum, quæ ad orato-
rem deferuntur meditatam nobis in perpe-
tuum ad omnem usum similium causarum
esse debet. Nam & pro legibus, & contra
leges: & pro tabulis, & contra tabulas:
& pro testibus, & contra testes: & pro
quæstionibus, & contra quæstiones dicere

folemus. In posteriori vero genere tres dicendi rationes requiruntur: una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat. Nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus est aut inclinatione voluntatis in nos perpendeat, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur. Ad hanc autem consequendam primum orator naturam causæ videat, quid faciat causam: id est: quo sublato controversia stare non possit: deinde quid veniat in judicium. Quod hoc modo quæritur: Interfecit Clodium Milo quid facit causam? quòd tuendæ salutis causa. Hoc tolle, causa non erit. At insidiatum Miloni Clodium negabant accusatores. Veniet igitur in judicium, uter utri insidias fecerit. Postea videat locos probationum, qui ex sua vi, atque natura assumuntur. Assumuntur autem ex sua vi, cum aut res quæ sit tota

quæritur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat. Si res tota quæritur definitione universa vis explicanda est: ut pro Ligario. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium (si illud imperium esse potuit, quod ad privatum clamore multitudinis imperitæ nullo publico consilio deferebatur) Sin pars: partitione: ut pro C. Rabirio perduellionis reo. Atque videmus hæc in rerum natura tria fuisse, ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere mortis erat instar turpissimæ, cum Saturnino esse furoris, & sceleris, virtus, & honestas, & pudor cum consulibus esse cogebat. Sin ex vocabulo: ut in Paradoxis, Laudetur vero hic imperator? aut etiam appelletur? aut hoc nomine dignus putetur? Quomodo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes, ac loci. Nam & conjuncta quærimus, & genera, & partes generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequen-

tia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & majora, paria, minora quæremus. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur: ut pro lege Manilia. Etenim si vectigalia nervos esse reipublicæ semper duximus; eum certe ordinem, qui illa exercet firmiter esse dicemus. Ex genere autem: ut pro Milone. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim quacunque ope possent à corpore, à capite, à vita sua propulsarent, non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Ex parte autem ea, quæ subjecta est generi in M. Antonium prima. Quæ lex melior? utilior? optima etiam in Republica sæpius flagitata? quàm ne prætoriae provinciæ plusquam annum, ne plusquam biennium consulares obtinerentur? Hac lege sublata videntur ne acta Cæsaris servari? Ex similitudine: ut in octava. In corpore si

quid ejusmodi est, quod reliquo corpori noceat uri, ac secari patimur: ut membrorum aliquod potius, quàm totum corpus intereat: sic in Reipublicæ corpore ut totum salvum sit, quicquid est pestiferum amputetur. At ex dissimilitudine in tertia. Certus autem dies non ut sacrificii, sic consilii expectari debet. Jam ex contrario pro Milone. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis græcis comitibus ut solebat, sine uxore, quod nunquam ferè: cum hic infidiator, qui iter illud ad eadem faciendam apparasset cum uxore veheretur, in rheda penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri, & delicato ancillarum, puerorumque comitatu. Ex consequentibus pro Roscio. Si lege occisus est Roscius, bona quoque lege venisse fateor; sin autem constat contra omnes non modo veteres leges, verum etiam novas occisum esse, bona quo jure, aut quomodo, aut qua lege venierint quæro? Ex consentaneis: ut pro Milone. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo nulla rheda, nullis impedimentis, nullis græcis comitibus,

ut solebat sine uxore, quod nunquam ferè. Ex repugnantibus pro Ligario. En ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potius quàm Romæ? cum P. Actio, quàm cum concordissimis fratribus? cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? Ex præcurrentibus: ut pro Milone: Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium ante diem tertiumdecimum calendarum Februarii Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo, Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum, quod re intellectum est, Miloni insidias collocaret. Ex causis autem rerum sic pro lege Manilia. Itaque hæc vobis provincia Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis non modo à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis pro Ligario. Causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset, nunc melior certe ea iudicanda est, quam etiam dii adjuverunt. Ex maiore pro Cecinna. Qui exercitus armatos movet, is advocationem togatorum

non videbitur movisse? Ex minore pro lege Manilia. Majores vestri sæpe mercatoribus, ac navigatoribus injuriosius tractatis bella gesserunt: vos tot civium Romanorum millibus uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? Ex pari pro Q. Roscio comædo: nihil interest inter perjurum, & mendacem. Nam qui mentitur pejerare etiam confuevit. Sed jam ad eam partem accedamus, quæ in ratione conciliationis posita est. Valet enim plurimum ad vincendum probari mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus: & item improbari adversariorum, valetque in primis ad victoriam in causis consequendam animos eorum, apud quos agitur conciliari quàm maxime ad benevolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ; in oratoreque maxime lenitate vocis, vultus, pudoris significatione, verborum comitate, facilitate, liberalitate, pietate, grati animi opinione, mansuetudine: ut siquid persequatur acrius, invitum, ac coactum se id

facere præ se ferat. Reorum etiam exprimere mores oratione justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda tantam habet vim, si est suaviter, & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa valeat. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut saluum velint, aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mæreantur, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atque illud inprimis sagacissime est ab oratore investigandum, quò magis declinet animus judicis, quid sentiat, quid existimet, quid expectet, quid velit, quò deduci oratione facillime posse videatur, ut facilius eum ut currentem incitare possit. Oportet autem eos motus, quos orator adhibere volet judici, ut in se ipso impressos, atque inustos esse præ se ferat verbis, sentiis, voce, vultu, collachrimatione denique ipsa. Neque enim facile est perfi-

cere, ut irascatur iudex, si orator ipse id lente ferre videatur, neque ut oderit, nisi ipsum flagrantem odio ante viderit, neque ut ad misericordiam adducatur, nisi ille ipse dicendo, agendoque signa doloris ostenderit. Hæc autem ferè sunt in iudicium animis molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia. Sentimus autem amorem conciliari, si id velle videamur, quod sit utile ipsis, apud quos agamus defendere, si aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni, atque utiles sint laborare. Enitendum præterea est, ut ostendat orator in ea re, quam defendat aut dignitatem inesse, aut utilitatem, eumque cui conciliet hunc amorem significet nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. Hæc autem omnia moderate ab eo sunt facienda, ne quos ob benefacta diligere voluerit, eorum laudem, atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis videatur efferre. Ex iis iisdem locis & odium in alios struet, vel à se dimovebit, eademque hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si quod ipsis, qui au-

diunt perniciosum, aut inutile sit, id factum augeat odium creatur, si quod aut in bonos viros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in Rempublicam tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par, atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Horum longe autem est acerrimus invidiæ motus tam in ea comprimenda, quàm in excitanda. Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolasse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & eo magis, si intollerantius se jactant, & æqualitatem communis juris præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt. Quæ si inflammanda sunt maxime dicendum est non esse virtute parta, deinde vitiis, atque peccatis: tum si erunt honestiora, aut graviora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem magno

illa labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseque, siquam gloriam peperisse videatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere, atque deponere, omninoque perficiendum est, ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus, & miseriis permixta esse videatur. Jam misericordia movetur, si is qui audit adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbis, aut timeat, aut intuens alium crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter: tum afflicta, & prostrata virtus maxime luctuosa est, & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri lenis, atque summissa: sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos intenta, ac vehemens esse debet: sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate

ad hanc vim acerrimam influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati. In utroque autem genere dicendi & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi, & producti esse debent. Nam neque affiliendum statim est ad illud genus orationis vehemens, nec cum in eam orationem ingressus sis celeriter discedendum est. Sed in perturbationibus excitandis inprimis consideretur; postulet ne causa. Nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragædias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Sed quoniam tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus aut docendo, ut diximus, aut conciliando, aut permovendo, una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda: ut nihil aliud nisi docere velle videamur: reliquæ duæ sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Quoniam vero ad hoc idem videtur pertinere vel ad sedandas, vel ad

molliendas, vel ad recreandas iudicum mentes risus, & facetiarum tractatio, de his quoque aliquid breviter afferemus. De risu autem quinque sunt, quæ quærantur, unum quid sit : alterum unde sit : tertium sit ne oratoris velle risum movere : quartum quatenus : quintum quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderint phisici. Neque enim ad nos hoc pertinet. Locus autem ridiculorum, unde proveniunt turpitudine, & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel sola, vel maxime. Est autem : ut ad illud tertium veniam : oratoris movere risum, vel quòd ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est, vel quòd admiramur omnes acumen uno sæpe in verbo positum maxime respondentis, nonnunquam etiam lacescentis vel quòd frangit adversarium, quòd impedit, quòd elevat, quòd deterret, quòd refutat, vel quòd ipsum oratorem politum esse hominem significat, quòd eruditum

quòd urbanum, maximeque quòd tristitiam ac severitatem mitigat, & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est joco, risuque dissolvit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori perquam diligenter videndum est id quod in quærendi quarto loco posueramus. Nam nec insignis improbitas, & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. Facinorosi majore quadam vi, quam ridiculi vulnerari volunt, miseri illudi nolunt, nisi si se forte jactant. Parcendum est autem maxime charitati hominum, ne temere in eos dicamus, qui diliguntur. In hac autem re non modo illud præcipitur, ne quid insulse, sed etiam siquid perridicule possis. Tria vero sunt genera facetiarum: ut ad illud perveniamus, quod ultimo loco posueramus: quorum unum re tractatur: alterum dicto: simul re, & dicto tertium. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, in qua ita facta demonstranda sunt, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis qui audiunt tum geri illa, fierique videantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut senten-

tiæ quodam acumine movetur, sed verborum tollitur, si verba mutaveris, sententiarum permanet quibuscunque verbis uti velis. Sed quoniam infinitus est facientiarum numerus ideo his breviter explicatis non progrediemur ulterius, sed cum jam satis à nobis de generis judicialis inventione dictum sit quàm brevissime, quamvis ad deliberativum etiam, & demonstrativum quæ diximus possint accommodari, ad propriam reliquorum duorum generum inventionem tractandam accedemus, & ut ab eo, quod in laude, & vituperatione positum est exordiamur dico, perspicuum esse alia in homine optanda, alia laudanda. Optantur pecuniæ, genus, propinqui, amici, opes, valetudo, forma, vires, cæteraque quæ sunt aut corporis, aut externa. Verum quoniam ipsa virtus in harum rerum usu, ac moderatione maxime cernitur tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ, & fortunæ bona, ut si habuerit ille, quem laudamus bene his usum, si non habuerit sapienter caruisse, si amiserit moderate tulisse diamus. In his etenim summa laus est, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse

aliis propter abundantiam fortunæ: ut opes, & copię non superbïæ videantur, ac libidini, sed bonitati, ac moderationi facultatem, & materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, ac sine qua nihil laudari potest, plures habet partes. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate, ac beneficentia positæ, aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate. In his tamen illæ potissimum commendantur, quæ non tam ipsis, qui eas in se habent, sed generi hominum fructuosæ putantur. Sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. Ferunt enim aures hominum cum illa, quæ jucunda, & grata, tum etiam illa quæ mirabilia sunt in virtute laudari. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia, & munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is qui laudabitur fecerit. Itemque in cæteris res gestæ ad cujusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta viden-

tur à viris fortibus sine emolumento, ac præmio, quæ vero etiam cum labore ipsorum hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quòd & dici ornatissime possunt, & audiri facillime. Ea denique enim virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri solet tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ iudiciis hominum comprobatae, in quibus etiam sælicitatem ipsam Deorum immortalium iudicio tributam laudationis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitatae, neque vulgares admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent. Vituperandi autem præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. Sed ut aliquando ad tertium genus causæ perveniamus suadere aliquid, aut dissuadere gravissimæ mihi videtur esse

personæ. Nam & sapientis est consilium explicare suum de rebus maximis, & honesti, & disertis, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas. Nam qui utilitatem putat, non quid maximè velit suafor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim præsertim in clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem, sed vincit utilitas plerunque, cum subest ille timor ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controversia autem inter hominum sententias aut in illo est: utrum sit utilius, aut etiam, cum id convenit, certatur, utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare inter se videntur, qui utilitatem defendet enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur. Itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude nasci defendet, semperque cum

dignitate esse conjunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit in utraque re maxime est quærendum. Ad consilium autem de Republica dandum caput est nosse rempublicam, ad dicendum vero probabiliter nosse mores civitatis. Qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et quanquam una ferè vis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa Reipublicæ, maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam, & illustrius esse adhibendum videtur, maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos, sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. Exposui ferè, ut potui, in omni genere causarum, quæ sequi possumus, quæ fugere, quæ spectare, qua omnino in causis ratione versari. Proximum est, ut de dispositione orationis, ut proposuimus, aliquid breviter pertractemus. Cujus

ratio duplex est ; altera, quam affert natura causarum, altera, quæ oratorum judicio, & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præfidiis confirmandis, contrariisque refutandis : deinde ut concludamus, atque ita peroremus. Hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Ut vero statuamus ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus id est vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Nam & digredi ab eo, quod proposueris, atque agas permovendorum animorum causa sæpe utile est. Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus, vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus si habet eam causa dignitatem, atque copiam recte id fieri potest. Sed quemadmodum in oratore optimus quisque sic in oratione firmissimum quidque primum esse debet, dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellent ferrentur etiam ad perorandum, si quæ erunt mediocria in medium agmen conjiciantur. His omnibus rebus considera-

tis, tum denique id quod est primum dicendum, postremo debemus cogitare, quo utamur exordio. Nam siquando id primum invenire voluerimus nullum nobis occurret, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, aut commune. Principia autem dicendi causarum propria esse, ab earumque visceribus deduci oportet. Idcirco tota causa pertentata, atque perspecta; locis omnibus inventis, atque instructis considerandum est, quo principio sit utendum. Sumetur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis; vel in iis partibus, ad quas diximus digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt penè ex intima defensione deprompta, & apparebit ea non modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tunc agatur defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur significationem habere debet, aut aditum ad causam, & munitionem, aut quoddam ornamentum, & dignitatem, sed oportet ut ædibus, ac templis vestibula, & aditus, sic causis principia proportionem rerum præponere. Itaque

in parvis, atque frequentibus causis ab ipsa re sæpe est exordiri commodius; cum vero erit utendum principio aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex iis, apud quos agitur ducemus sententias. Ex reo, quæ significant virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario iisdem ex locis ferè contraria. Ex re si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui, sanarique non possit. Ex iis autem, apud quos agetur, ut benevolos, benèque existimantes efficiamus. Maxima vero copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum ex his locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa, quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo judicem leniter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexa autem ita esse consequenti orationi debebunt, ut tanquam cohærentia cum omni corpore membra esse videantur, non ut sibi audientiam velle facere videantur. Sed quando utendum, aut non sit, narra-

tionē, consilii est. Neque enim si nota res est, nec si dubium sit, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit, nisi si refellemus ne illa, quæ suspicionem, & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, & quidquid poterit detrahāmus. Fiet autem narratio brevis si verbum nullum redundet, & cum tantum verborum est, quantum necesse est. Erit autem perspicua, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabimus. Sequitur ut causa ponatur, in quo videndum est quid in controversiam veniat, tunc suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte & in firmandis contrariis & tuis confirmandis. Namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet, ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit. Sed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur possunt, nisi tua confirmes, neque hæc confirmari, nisi illa refellas; iccirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt. Omnia vero concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando iudice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis,

tum maxime extremo ad mentes judicum permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas conferenda sunt. Cum vero omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possint, si rem subtraxeris; neque res lumen, si verba removeris, cum de rebus hactenus, earumque serie dictum sit ad verborum elocutionem jam nostra convertetur oratio; Quæ in hoc posita est, ut latine, ut plane, ut ornate, ut ad id quodcunque agetur apte dicamus, sed illa duo superiora linquamus, quæ cognitionem habent facilem. Neque enim conandum est docere eum dicere, qui loqui nesciat, nec sperandum, qui latine non possit, hunc ornate esse dicturum, neque vero qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod miremur dicere, & ad ornatum verborum deveniamus. Cum igitur omnis oratio conficiatur ex verbis; eorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjuncte. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est, alius, qui ex continuatis, conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum penè una nata cum rebus ipsis,

aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur, aut iis, quæ novamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis ea laus oratoris, ut abjecta, atque obsoleta fugiat: lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam, ac sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere priorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus, in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Quoniam vero in propriis vitium tantummodo vitamus, in quo non magna est laus oratoris, quid ipse ædificet, & in quo adjungat artem, id esse à nobis quærendum, atque explicandum videtur. Tria sunt igitur, quæ in verbo simplici orator afferat ad illustrandam, atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. Quia vero inusitata prisca ferè, ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, poetarumque licentiæ liberiora, quàm oratorum, sed quæ tamen propter antiquitatem habent aliquando in oratione dignitatem, ut proles, soboles, effari, nuncupari, opinabar, rebar, in propriis sunt de iis nihil dico. Ita duo omni-

no remanent simplicium verborum genera, quæ afferant splendorem orationi novatorum scilicet, & translatorum. Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit ipso gignantur, ac fiunt vel conjungendis verbis: ut versutiloquus, vel sine conjunctione: ut incurvescere. Proximus ille modus transferendi verbi late patet, quem necessitas genuit inopia coacta, & angustia, post autem delectatio, jucunditasque celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa primo reperta, post adhiberi coepta est ad ornamentum etiam corporis, & dignitatem: Sic verbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis. Nam gemmare vites, luxuriam esse in herbis, lætas segetes etiam rustici dicebant: quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. Ergo hæ translationes quasi mutationes sunt, cum quod non habeas, aliunde sumas. Illæ autem, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accersunt, delectant maxime, cum verbum similitudine quadam in alieno loco tanquam in suo po-

fitum agnoscitur, quod si nullam habet similitudinem cum eo repudiatur. Quam ob rem ea transferri oportet, quæ aut clariorem faciunt rem : ut concionum procellas, eloquentiæ flumen: aut quæ rem totam five facti alicujus, five consilii magis significant; ut illa; incensum ira, inflammatum cupiditate, lapsus errore : aut brevitatis causa : ut illud pro Milone. Magnum fuit Miloni conficere illam pestem : non potuerunt brevius propriis verbis tot scelera exponi, quàm sunt uno significata translato. Qua in re fugienda est dissimilitudo, ne cæli ingentes fornices dicamus, cum nulla sit in sphaera fornicis similitudo. Deinde videndum est, ne longe simile sit ductum. Nam libentius scopulum, quàm Syrtim matrimonii dixerim : voraginem bonorum potius, quàm Charibdim. Facilius enim ad ea, quæ visa, quàm ad illa, quæ audita sunt mentis oculi feruntur. Summa vero laus est verbi transferendi, ut sensum feriat id, quod translatum sit. Qua re fugienda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahat similitudo. Nolo morte dici Africani castratam Rempubicam. Nolo stercus curiæ dici

Glauciam, quamvis fit simile. Est enim in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo præterea translatum esse majus, quàm res postulet : ut tempestas commensationis, aut minus : ut commensatio tempestatis, aut angustius, quàm illud proprium, ac suum : ut me adiri abnuto. Melius esset veto, prohibeo, absterreo. Atque etiam si vereamur ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est præposito sæpe verbo : ut in M. Antonium. Manendum mihi statuebam in vigilia quasi quadam consulari, ac senatoria. Etenim verecunda esse debet translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse videatur. Fit & aliud genus translationis non uno verbo, ut superiora, sed pluribus continuatis, ut aliud dicatur, & aliud intelligatur : ut pro Rabirio perduellionis reo ? Nec tuas unquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos S. Titii afflictam navem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres. In quo obscuritas fugienda est, ne ex allegoria fiat ænigma. Est & aliud genus, cum ornandi causa verbum proprium proprio commutatur : ut Cuncta Asia, atque Græcia vestrum auxilium expectare

propter periculi magnitudinem coguntur pro Asiaticis, & Græcis: ex quo genere Martem communem pro bello in Oratione pro Milone dixit Cicero, curiam pro senatu, campum pro comitiis, togam pro pace, arma, ac tela pro bello, & virtutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt ut: Infidiator superatus; vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Huic sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid aut ex parte totum: ut mucronem pro gladio; ut pro Ligario. Cujus latus mucro ille petebat? aut ex toto partem, ut ferrum pro gladio: ut post reditum in senatu. Cum ferro, & facibus tota urbe volitantes. Aut ex uno plures: ut Romanus prælio victor, pro Romanis. Aut cum ex pluribus unum: ut pro Milone. Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Clodio comparamus, cum de seipso tantummodo loqueretur. Diximus de singulorum verborum virtute. Sequitur verborum continuatio, quæ duas res maxime collocationem primum, deinde modum

quendam, formamque desiderat. Collocationis est componere, & struere verba sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulus sit: sed quodammodo coagmentatus, & levis, ut junctam orationem efficiat, ut cohærentem, ut lenem, ut æquabiliter fluentem. Hoc assequemur, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungemus, ut neve aspere concurrant, neve vastius diducantur. Collocationem subsequitur modus, & forma verborum, in quo illud est vel maximum vitium, quod versus in oratione si efficitur conjunctione verborum vitium est, & tamen eam conjunctionem sicuti versus numerosè cadere, & quadrare, & perfici volumus. Neque quidquam est, quod magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque distinguat, quàm quod ille rudis incondite fundit quantum potest, & id, quod dicit spiritu, non arte determinat. Orator autem sic alligat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur & astricto, ut soluto, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quamobrem illud est in primis efficiendum, ne fluat

oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Quare primi, & postremi pedes sunt ratione quadam numerorum servandi. Quia medii latere possunt; modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quàm aures expectent, aut longior, quàm vires, atque anima patiatur. Sed in extremitate variandi sunt pedes, ne aut animorum iudiciis repudientur, aut aurium fatietate. Atque ideo horum pedum vicissitudines efficiunt, ut neque ii fatientur, qui audient fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus dedita opera facere videamur. Postquam vero hæc omnia adhibuerimus, quæ à nobis dicta sunt de singulorum laude verborum, de conjunctione, de numero, atque forma: tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio sententiarum, atque verborum. Nam & commoratio una in re permultum movet, & illustris explanatio: rerumque quasi gerantur, sub aspectum penè subjectio, quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod

exponitur, & ad amplificandum, ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe præcisio est, & plus ad intelligendum, quàm dixeris, significatio, & distincte concisa brevitatis, & extenuatio, & huic adjuncta illusio, & ab re non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus esse debet: propositioque quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, seunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi, minuendive causa veritatis superlatio, atque trajectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio expositioque sententiæ suæ, tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis dissimulatio, quæ est perjucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid à te ipso rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & rejectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio,

morum, ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maxime, sæpe autem etiam ad commovendos. Personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, ante occupatio : tum duo illa, quæ maxime movent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatior augendi causa, iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis à proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem ipsam tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias, & paulum immutatum verbum, atque deflexum : & ejusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem ver-

ba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio, & ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, & revocatio verbi, & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conversio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum referatur ad singula, & ad propositum subjecta ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursus alia dubitatio, & improvisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, & quod continuatum & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & digressio, & circumscriptio. Hæc sunt, vel horum similia, quæ sententiis orationem, verborumque confirmationibus illuminent. Sed quoniam duæ sunt partes orationis illustrandæ, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, de qua diximus, altera apte hoc est, quod maxime

deceat in oratione, de qua breviter agendum videtur, quanquam id quidem perspicuum est. Non igitur omni causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruit unum genus orationis. Nam & causæ capitibus alium quendam verborum sonum requirunt, alium rerum privatarum, atque parvarum, & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices, frequentes, an pauci, an singuli, & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, autoritate debet videri. Tempus pacis, an belli, festinationis, an otii. Itaque hoc loco nihil aliud sanè est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris ad id, quod agimus accommodatam deligamus, ut humilia subtiliter, magnâ graviter, mediocria temperate dicantur. Ornamentis iisdem uti ferè licebit aliàs contentius, aliàs summissius: omnique in re posse quod deceat facere, artis, & naturæ est, scire quid, quandoque deceat, prudentiæ. Sed

jam his breviter explicatis memoria nobis opus est, quàm iis, qui exercere voluerint, arte quadam loci sunt capiendi, & ea, quæ memoria tenere vellent effigenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conservaret: res autem ipsas rerum effigies notaret. Ea etenim maxime animis nostris effinguntur, quæ sunt à sensu tradita, atque impressa: accerrimus autem ex omnibus nostris sensibus est sensus videndi. Quare facillime animo teneri possunt ea, quæ perciperentur auribus, & cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur, ut res cæcas, & ab aspectus judicio remotas confirmatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando complecti vix possemus, intuendo quasi teneremus. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est ulla naturalis, sed certe, si latet, evocanda est. Memoriam sequitur actio, ut tandem ad ultimam nostri sermonis partem perveniamus, quæ una Demosthenis testimonio in dicendo maxime dominatur, in qua primum vocem moderari debemus, & aptè orationum formæ accom-

modare. Aliud enim vocis genus iracundia sibi assumit acutum, incitatum, crebro incidens: aliud miseratio, ac mæror, flexibile, plenum, interruptum, flebili voce. Aliud metus demissum, & hæsitans, & abjectum. Aliud vis contentum, vehemens, imminens, quadam incitatione gravitatis. Aliud voluptas: effusum, lene, tenerum, hilaratum, ac remissum. Aliud molestia sine commiseratione, grave quiddam, & uno pressu, ac sono obductum. Omnes autem hos vocis motus subsequi debet gestus universam rem, & sententiam significatione declarans laterum inflexione, manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens, brachium procerius projectum, quasi quoddam telum orationis. Supplicatio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia; in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum. Quare ipsorum est magna moderatio. Nam oris non est nimium mutanda species. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis. Est enim actio quasi

fermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oculos enim natura nobis ad motus animorum declarandos dedit. Expofui breviter quas partes oratorem habere oporteat. Eas vero facile confequemur diligentia, imitatione, & exercitatione, fine quibus inanes erunt omnes à nobis fufcepti labores.

TRYPHONIS CABRIELII
DE SPHERICA RATIONE
EX MACROBIO, ET PLINIO
BREVIS, ET DISTINCTA TRACTATIO.

Clarissimo Juveni Francisco Benedicto Patricio
Veneto patrono suo Jafon de Nores S. P. D.

CUM rerum cœlestium scientia, & ea præcipue, quæ de ortu, & occasu signorum inscribitur ad eas, quibus poetæ sæpe utuntur temporum, aut locorum descriptiones ita necessaria videatur, ut sine illa vix, aut ne vix quidem cognosci possint, propterea cum meo in Horatii artem poeticam commentario jungendum esse Tryphonis Cabriellii compendium hoc existimavi. Quòd in eo primum de ortu, & occasu signorum, quos ante eum nemo novit; deinde aliis de rebus ad cœli orbis pertinentibus facilis, & certa notitia explicatur. De quibus sæpe apud poetas fit mentio. Quare cum putarem è re studioforum magnopere futurum, si tam uti-

lis, tam ad poetas percipiendos necessaria doctrina tam distincte, tam breviter à Tryphone tradita divulgaretur; ex illa cogitatione cupiditas emerfit: cum recordatus essem & quid tu de hoc indice potius, quàm libello sentires; & quid ego tibi pro amicitiae nostrae necessitudine, meaque in te observantia deberem. Volui igitur cum in Cyprum insulam, hoc est in patriam meam, sim navigaturus relinquere apud te, quod cum videas mei nominis in animo tuo memoria renovetur. Itaque hoc, quod Trypho ille magnus composuit, officii loco tibi à me inscriptum emitto ut & illius virtutem, & meum in te studium sæpe recognoscas. Sæpe enim te & res, quæ docetur; & is, qui docet illa præclara ad legendum invitabit. Vale; & me, qui in te amando, & colendo nemini concedo eo, quo cœpisti amore, dilige.

Ordo à Tryphone servatus in hac
sphaeræ tractatione.

Præcipuum hoc Tryphonis fuit consilium in hac brevissima sphaeræ tractatione, ut ex eo sæpe audivimus, explicare. s. rationem de ortu, & occasu signorum juxta poetarum sententiam: cum vidisset eam rem à paucis admodum animadversam. Sed quoniam intelligere non facile possumus, quæ ad ortus, & occasus signorum videntur pertinere, nisi prius stellarum errantium, solisque ipsius, præcipue cursus perfecte cognitos habeamus, neque hos sine cœlestium circulorum descriptione. Ideo ortus, & occasus signorum Trypho explicaturus exorditur à puncto cœlestis circumferentiæ, hoc est ab ipsa terra; tum, quoniam semper circa terram ab ortu in occasum cœli sphaera verticibus innixa devolvitur: neque aliter posset continuo moveri, de verticibus, quos Græci, polos appellant; inde de sphaeræ circulis, hoc est de quinque paralelis, de Zodiaco, de duobus Coluris, de Meridiano & Orizonte; tum de cursu septem stellarum erran-

tium, ac de Solis præcipue; tum de Lunæ proprio per tres signiferi lineas; ultimo de ortu, & occasu signorum breviter, & distincte pertractat.

De puncto cœlestis circumferentiæ, hoc est
de terra.

Phyfici terram ad magnitudinem cœli
puncti modum obtinere docent.

De Cœli verticibus.

Cum vero semper circa terram ab ortu
in occasum cœli sphaera volvatur, vertex
hic qui septentriones habet, quoquo ver-
sum mundana volubilitate vertatur: quo-
niam super nos est, semper à nobis vide-
tur, ac semper ostendit arctos oceani me-
tuentes æquore tingi. Australis contra
quasi semel nobis pro habitationis nostræ
positione demersus nec ipse à nobis un-
quam videtur, nec sidera sua, quibus &
ipse sine dubio insignitur, ostendit.

De modo intelligendi cœlestes circulos.

Natura cœlestium circulorum incorpo-
ralis est linea, quæ ita mente concipitur,
ut sola longitudine censeatur, latum ha-
bere non possit. Sed in Zodiaco latitudi-
nem signorum capacitas exigebat. Quan-
tum igitur spatii lata dimensio porrectis

fideribus occupabat, duabus lineis limitatum est, & tertia ducta per medium ecliptica vocatur. Quia cum cursum suum in eadem linea pariter Sol, & Luna conficiunt alterius eorum necesse est venire defectum. Solis, si ei tunc luna succedat. Lunæ, si tunc adversa sit soli.

De Quinque paralelis.

Quinque alii circuli paraleli vocantur. Horum medius, & maximus est æquinotialis: duo extremitatibus vicini, atque ideo breves, quorum unus septentrionalis dicitur, alter australis. Inter hos, & medium duo sunt tropici majores ultimis, medio minores, ex utraque parte zonæ usque terminum facientes. Constat enim Solem neque ultra Cancrum, neque ultra Capricornum meare, sed cum ad hæc signa pervenerit, mox reverti.

De Coluris.

Præter hos duo sunt alii circuli coluri ambientes utrosque vertices, atque inde in diversa diffusi, & se in summis interfecant, & quinque paralelos in quaternas partes æqualiter dividunt Zodiacum interfecan-

tes, ut unus eorum per Arietem, & Libram; alter per Cancrum, atque Capricornum decurrat.

De Meridiano, & Horizonte.

Meridianus, & Orizon non scribuntur in sphaera. Quia certum locum habere non possunt, sed pro diversitate circumspicientis, habitantisve variantur. Meridianus est enim, quem Sol, cum super hominum verticem venerit ipsum diem medium efficiendo designat; Et quia globositas terræ habitationes omnium æquales sibi esse non patitur, non eadem pars cœli omnium verticem despicit. Similiter facit sibi Orizontem circumspectio singulorum. Orizon est enim veluti quodam circo designatus terminus cœli, quod super terram videtur.

De motu septem Errantium stellarum.

Solem, ac Lunam, & stellas quinque, quibus ab errore nomen est, præter quod secum trahit ab ortu in occasum cœli diurna conversio, suo motu in orientem ab occidente procedere apud pressius intuentes ita esse verum constabit, ut non solum mente concipi, sed oculis quoque ipsis

possit probari. Consideremus enim signorum ordinem, quibus Zodiacum distinctum videmus, & ab uno quolibet signo ordinis ejus sumamus exordium. Cum Aries oritur post ipsum Taurus emergit, hunc Gemini insequuntur, hos Cancer, & per ordinem reliqua. Si istæ ergo in occidentem ab oriente procederent non ab Ariete in Taurum, qui retro est, nec à Tauro in Geminos signum posterius volverentur, sed potius à Geminis in Taurum, & à Tauro in Arietem recta mundanæ volubilitatis accessione prodirent: cum ergo à primo in signum secundum, & à secundo ad tertium, & inde ad reliqua, quæ posteriora sunt revolvantur, sine dubio constat non cum cœlo, sed contra cœlum moveri.

De forma, & ratione Lunæ.

Luna semper dimidiam sui partem habet illustratam à Sole, sed quanto magis est ei subiecta, tanto magis pars superior, quæ à nobis non videtur, illustratur, quanto vero magis discedit, tanto magis pars inferior, quæ à nobis videtur lucet. Unde in oppositione tota apparet.

De cursu Lunæ per tres Zodiaci lineas,
hoc est de capite, & cauda Draconis.

Interjectio illa eclipticæ lineæ, per quam
Luna ab austro in aquilonem movetur dra-
conis caput appellata est. Ea vero, per
quam ab Aquilone in austrum labendo per-
currit cauda nuncupatur.

De ortu, & occasu signorum ex Plinii libro
XVIII. Capite. XXV.

Ortus, occasusque signorum binis modis
intelliguntur. Aut enim adventu solis oc-
cultantur stellæ, aut ejusdem abscessu pro-
feruntur. Alio modo, quo die incipiunt,
vel desinunt apparere oriente, vel occi-
dente Sole matutini, vespertinive cog-
nominati, prout alterutris eorum mane,
vel crepusculo contingit.

Hermolaus Barbarus.

Prima stellarum ratio heliaca est, altera
vero Chronicha.

F I N I S.

